

ОИЛА ЛУҒАТИ

ОИЛА – жамиятнинг бирламчи ўзаги, ижтимоий маданий бирлик. Жамият ана шу кичик, аммо фавкулудда муҳим ўзаклардан ташкил топади. Лекин у шунчаки кичик жамоа эмас, балки инсонлар иттифоқидир. Ҳар бир оила шу маънода бир-бирига ўхшамайдиган ўзига хос бир оламдир. Эркак ва аёл, яъни икки инсоннинг муҳаббати, ризолиги ва иттифоқидан пайдо бўладиган оламдир.

Ўзбеклар учун оила – эр-хотин, уларнинг бола-чақалари, энг яқин туғишганларидан иборат кишилар гуруҳи, бошқача айтганда хонадондир. Шу маънода у одамларнинг қон-қондошлик ва маънавий муносабатларига асосланган ижтимоий бирликдир. Эр-хотинлик муносабатлари, фарзанд кўриш ва уни тарбиялаш, рўзгор, ҳовли-жой юритиш – буларнинг барчаси кичик ватан ҳисобланиш оиланинг вазифасидир. Никоҳни давлат йўли билан қайд этиш эса оила манфаатларини давлат, жамият манфаатлари билан мустаҳкам боғлайди. Оила расмий тус олади ва бу эркакнинг аёл, аёлнинг эр олдидаги ҳар икковининг фарзандари, фарзандларнинг ота-оналари олдидаги ҳуқуқлари, масъулияти ва бурчларини белгилаб боради. Буларнинг барчасининг асосида аввало ўзаро меҳр-муҳаббат, меҳр-шафқат, меҳр-оқибат, одоб, тарбия каби қадриятлар ётади.

Оила мафкуравий тарбиянинг энг муҳим ижтимоий омилларидан биридир. Чунки оила – жамият негизи бўлиб, кўп асрлик мустаҳкам маънавий таянчларга эга. Миллий мафкурамизга хос бўлган ил тушунчалар, аввало, оила муҳотида сингади. Бу жараён боболар ўгити, ота ибрати, она меҳри орқали амалга ошади.

Оиладаги соғлом муҳит – соғлом мафкурани шакллантириш манбаидир. Жамиятда ҳар бир оиланинг мустаҳкамлиги, фаровонлиги, ўзаро ҳурмат ва аҳилликни таъминлаш – миллий мафкурада кўзда тутилган мақсадларни амалга оширишда таянч бўлади.

ОИЛА — эр-хотинлик иттифоқига, қариндошлик алоқаларига, умумий хўжалик юритадиган эр ва хотин, ота-она ва болалар, ака-ука ва опа-сингиллар, бобо-бувилар ва б. қариндошлар ўртасидаги муносабатларга асосланадиган кичик ижтимоий гуруҳ, жамиятнинг асоси, давлат қудратининг манбаи. О.нинг ҳаёти моддий (биологик, хўжалик) ва маънавий (ахлоқий, ҳуқуқий, психологик) жараёнлар билан характерланади. Оиланинг маънавий олами серқирра ҳодиса бўлиб, наинки оиланинг жамиятдаги сиёсий-ижтимоий мавқеини, тарихий тараққиётига хос хусусиятлари, шунингдек, иқтисодий имкониятларини, демографик ва этнографик, этнопедогогик ва этнопсихологик анъаналарни ҳам қамраб олади. Юртбошимиз ўринли таъкидлаганидек, “Халқимиз тарихига назар ташлайдиган бўлсак, энг қимматли анъаналар: ҳалоллик, ростгўйлик, ор-номус, шарму-хаё, меҳру оқибат, муҳнатсеварлик каби барча инсоний фазилатлар энг аввало оилада шаклланади”. О.—тарихий категория. Унинг шакллари ва функциялари мавжуд ижтимоий муносабатлар характерига, шунингдек, жамиятнинг маданий тараққиёти даражасига боғлиқ. Айни вақтда, О. жамият ҳаётига ҳам кучли таъсир кўрсатади, қатор функциялар (бола туғиш, уй-рўзгорда меҳнат

килиш, хўжалик юритиш, ўз аъзоларининг жисмоний, эҳтиёжларини кондириш, ёш авлодни тарбиялаш маънавий ва ахлоқий-эстетик камолотига таъсир кўрсатиш)ни бажаради. Тадқиқотчилар энг қадимий даврда тартибсиз жинсий муносабатлар ҳукм сурган ва у вақтда О. ҳали бўлмаган, бу алоқалар ўрнини гуруҳли никоҳ эгаллаган, кўп жуфтли О. пайдо бўлган, деб ҳисоблайдилар. Моногомия (бир никоҳли оила)нинг қарор топиши билан аёллар эркаклар томонидан асоратга солинган. Аёл аста-секин ўз эри-хўжайинининг мулкига, қулига айлана борган. Бойлик орттириш ва уни қонуний ворисларга бериш О.нинг асосий мақсади бўлиб қолган. Марказий Осиёда кенг тарқалган қадимий зардуштийликда О. ва никоҳ масаласига муҳим аҳамият берилган. О. ва никоҳ яратувчининг талабига мос келганлиги боис уни бузиш тақиқланган. Агарда оилада эр ёки хотин ахлоқсизлик, яъни бузуқчилик содир этилса, ундай кишилар таёқ билан жазоланган. Шу орқали О. мустаҳкамлиги учун курашганлар. Шарқда қадимдан О. муқаддас Ватан ҳисобланган. Унинг мустаҳкамлигининг дарз кетишига йўл қўймаганлар. Шунингдек, “Авесто”да наслнинг поклиги, тозалигига ҳам алоҳида эътибор берилган. қариндош-уруғ, ака-уканинг қуда-анда бўлиши қораланган. Ўзбекистон республикаси мустақилликка эришгач, О.га бўлган эътибор янада ошди. О. фуқаролик жамиятининг, давлатнинг энг муҳим ҳужайраси, зарраси, бўғини. О. уч жиҳатни: ўзининг бевосита кўриниши бўлмиш никоҳни, оилавий мулк ва анжомлар ҳамда улар ҳақидаги ғамхўрликни, болалар тарбиясини ўз ичига олади. қонунга биноан никоҳ тузиш шартларида энг муҳимлари — никоҳга кирувчиларнинг ўзаро розилиги ва уларнинг никоҳ ёшига етганликлари ҳисобланади. О. поклик ва софликка, икки томонлама муҳаббатга, садоқат ва вафодорликка асосланиши керак, О. мустаҳкам, тинч, фаровон, соғлом бўлсагина жамиятда барқарорлик вужудга келади.

О. нинг мустаҳкамлиги – оиладаги тинчлик, хотиржамлик, бир- бирига бўлган самимий муносабат ҳисобланади. У оила аъзоларининг ахлоқий тарбиясига ҳам боғлиқ. Маълумки хулқ- одоб инсон маънавий қиёфасининг аксидир. О. хулқ- одоб қадриятларини шакллантиришдаги асосий мезон бўлиб, оила мактаб, маҳалла ва жамоатчилик ташкилотлари фаолиятларининг биргаликда ва уйғунликда фаолият олиб боришлари мақсадга мувофиқдир. Давлат ва жамият ҳаётида демократик тамойилларнинг амал қилиш ва истиқлол шарофати туфайли хулқ-одоб қадриятларни мустаҳкамлаш ва такомиллаштиришга ва шу орқали баркамол авлодни тарбиялашга эҳтиёж туғулади. Шу жиҳатдан жамият ҳаётини маънавий ислоҳ қилиш тадбирига давлатнинг раҳбарлик роли оширилмоқда. Маънавий ислоҳотда соғлом авлод тарбияси асосий вазифа қилиб белгиланди.

О. инсоният узлуксизлиги ҳамда қадриятлар, урф-одат ва анъаналарни, қолаверса, бутун бир халқ маданий, маънавий меросини бир авлоддан иккинчи авлодга ўтишини таъминловчи омилдир. Айнан оилада инсонларга хос маънавий, ахлоқий қадриятлар ўзаро ҳурмат, иззат, ишонч, мулозамат, муҳаббат, ҳамкорлик, ҳамдардлик туйғуларининг конкрет шаклда намоён бўлишидир. Оиладаги энг асосий нарса бу – икки томоннинг бир-бирин тушуниб, қўллаб-қувватлаши, оғир ва қувончли дамларда бир-бирга ҳамдард

– ҳамнафас бўлишини таъминловчи ҳаракат уйғунлигидир. О.нинг муқаддас бурчи ва вазифаси нафақат фарзандни дунёга келтириш, шунинг баробарида фарзандларни юксак маънавийли ва маърифатли қилиб тарбиялаш, жамиятда мустақил ҳаётда уларни ўз ўринларини топишига шарт-шароит яратиш ёрдам беришдир. Агар оиладаги маънавий муҳит болалар тарбиясида тўғри йўлга қўйилган бўлса, бу учун ота-она ўрнатилган ва маъсулияти ҳар қачонгидан муҳимдир. О. муносабатлари ота-она ва фарзандлар ўртасида кечганлиги боис ота оилада биринчи ўринда бўлиб у оиланинг сарбони, бошқоқи ва барча муаммоларни ҳал қилиб отанинг фикри ҳамда доно маслаҳати билан амалга ошади. Матонатли, фидойи, сабр-тоқатли ва маълум маънода қаттиқ қўл ва тежамкор ота фарзандлар таълим-тарбиясида ҳал қилувчи ролни ўйнайди. Ота-она фарзандини қандай тарбия қилса, нафақат жамиятнинг бугунги куни, шунингдек унинг истиқболи авлодлар ворисийлиги ҳам айнан шу билан белгиланади. Мухтасар айтганда, ҳаммамизга аён бўлиши табиийки, оила соғлом экан — жамият мустаҳкам, жамият мустаҳкам экан — мамлакат барқарордир. (Ю.м.е.к. 58-б.) .

ОНА ВА БОЛА ҲУҚУҚИНИ ҲИМОЯ ҚИЛИШ - низо чиққан тақдирда она ёз³ уқуқларини³ имоия қилиш учун судга муружаат қилишга ҳақли. Бола ёз³ уқуқи ва қонуний манфаатларини³ имоия қилиш³ уқуқига эга. Боланинг³ уқуқ ва манфаатларини³ имоия қилиш унинг ота-онаси (улар ёрнини босувчи шахслар) қонунда назарда тутилган³ олларда васийлик ва³ омийлик органи, прокурор, суд томонидан амалга оширилади. Бола ота-она (улар ёрнини босувчи шахслар) томонидан қилинадиган суиистеъмомликлардан ҳимояланиш³ уқуқига эга. Боланинг³ уқуқ ва қонуний манфаатлари бузилганда, шу жумладан, ота-она (улардан бири) болани тарбиялаш ва таълим бериш бўйича ёз³ мажбуриятларини бажармаган ёки лозим даражада бажармаганда ёхуд ота-оналик³ уқуқини суиистеъмом қилганда бола ёз³ уқуқ ва манфаатларини³ имоия қилишни сўраб, васийлик ва³ омийлик органига, 14 ёшга тўлгандан кейин мустақил равишда судга муружаат қилиш³ уқуқига эга. Боланинг³ аёти ёки со¹/₄лигига хавф ту¹/₄илганда, унинг³ уқуқ ва қонуний манфаатлари бузилганлигидан хабардор бўлган шахслар бу³ ақда бола айни пайтда яшаб турган жойдаги васийлик ва³ омийлик органига маълум қилиши лозим. Ана шундай маълумотларни олган васийлик ва³ омийлик органи боланинг³ уқуқ ва манфаатларини³ имоия қилиш юзасидан тегишли зарур чораларни кўришга мажбурдир.

ОНА ТИЛИ –³ ар бир элатнинг, халқнинг, миллатнинг ёз³ тили бўлиб, унинг лу¹/₄ат таркиби асосан шу тилга мансуб халқнинг турмуши, маданияти ва анъаналарини ифодалайдиган сўз ва тушунчалардан иборат бўлади. Она тили тараққиёти³ ар бир элат, халқ, миллатнинг ижтимоий ривожланиши б-н бо¹/₄лиқ(қ. Миллий тил).

ОНАЛИК ВА БОЛАЛИКНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ - она ва боланинг саломатлигини сақлашга, соғлом авлодни шакллантиришга, ривожлантиришга қаратилган давлат ва ижтимоий чора-тадбирлар мажмуаси.

О. ва б. м. қ. таркибида: даволаш ва хасталикнинг олдини олишга қаратилган тиббий ёрдам, ҳомиладор бўлмаган аёлларга маслаҳат бериш, уларни оналикка тайёрлаш, аёллар маслаҳатхоналари, акушерлик стационарларида терапевтик махсус бўлимлар очиш, чақалоққа туғилиш пайтида туғри ёрдам кўрсатиш, чақалоқни парвариш қилиш, даволашда ёрдам кўрсатиш, мактабгача бўлган даврда болани саломатлигини муҳофаза қилиш, жисмоний ривожланишини, туғри овқатланишини, иммунологик ҳолатини назорат қилиш, мактаб ёшидаги боланинг саломатлигини муҳофаза қилиш, уни жисмоний ривожлантириш, ўсиб турган организм асосий тизимларининг фаолиятини баҳолаш, саломатлик ҳолатида пайдо бўлган ўзгаришларни аниқлаш каби асосий босқичлар мавжуд.

Оила давлат қарамоғида бўлар экан, унда албатта оналар ижтимоий муҳофазаси масаласини ҳал этмоқ лозим. Президент фармонида мувофиқ (1994 йилдан) болали оилаларга 3 хил нафақа тўланадиган бўлди:

1. Бола туғилиши муносабати билан бир йўла бериладиган нафақа (6 ой мобайнида мурожаат қилинса, берилади). Энг кам иш ҳақининг икки баравари миқдорида тўланади.

2. Бола 2 ёшга етгунча уни тарбиялаган оналар учун бериладиган нафақа. Яъни онанинг декрет таътилига 2 йил мобайнида ҳақ тўланади. Бу энг кам иш ҳақининг 175 фоизи миқдорида берилади.

3. 16 ёшгача болалари бўлган барча оилаларга ҳар ойлик нафақа, мурожаат қилингандан кейинги ойдан бошлаб берилади. Ҳар ойда тўланадиган нафақа оиланинг битта боласига энг кам иш ҳақининг 50 фоизи, иккита боласига 100 фоизи, учта боласига 140 фоизи, тўрт ва ундан ортик болага 175 фоизи миқдорида берилади.

Давлат 16 ёшгача бўлган болалари бор оилаларга биргина 1997 йилда нафақалар тўлашга 9,6 млрд. сўм ажратган.

Тажрибали кишиларнинг айтишича, ота-онанинг фарзанд олдидаги бурчи ниҳоятда масъулиятли ҳисобланишини маънан ҳис қилиш даркор. Фарзандларнинг келажакда қандай маънавият эгаси бўлиши кўп жиҳатдан ота-она, у берган тарбияга боғлиқ. Ҳар бир ота-она фарзанди олдида ўз оталик, оналик бурчини тўлиқ ҳис этиши, унга жавобгарлигини маънан англаб етиши лозим. Шулардан хулоса қилган ҳолда, «Соғлом авлод» давлат дастурини назарда тутиб фарзандлар тарбияси қуйидаги босқичларда амалга оширилишини ҳар бир ота-она яхши билиши фойдадан ҳоли бўлмайди:

1. Насл тарбияси, яъни бола тарбияси бола туғилмасдан 3—4 йил олдин бошланиши зарур. Бу фарзанд кўришни истаган ота-онанинг бўлажак фарзандлари тақдирига масъулият билан қараб, ўзларининг саломатликларини яхшилашларини назарда тутати.

2. Иккинчи босқич — ҳомиладорлик давридаги парвариш. Бу масала ўта муҳим аҳамиятга эга бўлиб, «Соғлом авлод» давлат дастурида ҳам асосий мавзу сифатида белгилаб берилади. Айниқса, ривожланган мамлакатларда

хомиладорлик даврида оналарга катта ғамхўрлик кўрсатилади.

3. Учинчи давр бола туғилгандан то 6—7 ёшгача бўлган давр. Шу даврга келиб, бола маънавиятининг куртакларини парваришлаш ва янада ривожлантириш даври бошланади.

Оила давлат қармоғида бўлар экан, унда албатта оналар ижтимоий муҳофазаси масаласини ҳал этмоқ лозим. Президент фармониға мувофиқ (1994 йилдан) болали оилаларға 3 хил нафақа тўланадиган бўлди:

1. Бола туғилиши муносабати билан бир йўла бериладиган нафақа (6 ой мобайнида мурожаат қилинса, берилади). Энг кам иш ҳақининг икки баравари миқдорида тўланади.

2. Бола 2 ёшға етгунча уни тарбиялаган оналар учун бериладиган нафақа. Яъни онанинг декрет таътилиға 2 йил мобайнида ҳақ тўланади. Бу энг кам иш ҳақининг 175 фоизи миқдорида берилади.

3. 16 ёшгача болалари бўлган барча оилаларға ҳар ойлик нафақа, мурожаат қилингандан кейинги ойдан бошлаб берилади. Ҳар ойда тўланадиган нафақа оиланинг битта боласиға энг кам иш ҳақининг 50 фоизи, иккита боласиға 100 фоизи, учта боласиға 140 фоизи, тўрт ва ундан ортик болага 175 фоизи миқдорида берилади.

Давлат 16 ёшгача бўлган болалари бор оилаларға биргина 1997 йилда нафақалар тўлашға 9,6 млрд. сўм ажратган.

Тажрибали кишиларнинг айтишича, ота-онанинг фарзанд олдидаги бурчи ниҳоятда масъулиятли ҳисобланишини маънан ҳис қилиш даркор. Фарзандларнинг келажакда қандай маънавият эгаси бўлиши кўп жихатдан ота-она, у берган тарбияға боғлиқ. Ҳар бир ота-она фарзанди олдида ўз оталик, оналик бурчини тўлиқ ҳис этиши, унга жавобгарлигини маънан англаб етиши лозим. Шулардан хулоса қилган ҳолда, «Соғлом авлод» давлат дастурини назарда тутиб фарзандлар тарбияси қуйидаги босқичларда амалга оширилишини ҳар бир ота-она яхши билиши фойдадан ҳоли бўлмайди:

4. Насл тарбияси, яъни бола тарбияси бола туғилмасдан 3—4 йил олдин бошланиши зарур. Бу фарзанд кўришни истаган ота-онанинг бўлажак фарзандлари тақдирига масъулият билан қараб, ўзларининг саломатликларини яхшилашларини назарда тутати.

5. Иккинчи босқич — хомиладорлик давридаги парвариш. Бу масала ўта муҳим аҳамиятға эга бўлиб, «Соғлом авлод» давлат дастурида ҳам асосий мавзу сифатида белгилаб берилади. Айниқса, ривожланган мамлакатларда хомиладорлик даврида оналарға катта ғамхўрлик кўрсатилади.

6. Учинчи давр бола туғилгандан то 6—7 ёшгача бўлган давр. Шу даврга келиб, бола маънавиятининг куртакларини парваришлаш ва янада ривожлантириш даври бошланади.

ОНАЛИК БАХТИ – аёлнинг фарзанд кўриш, боласини тарбиялаш ва камолға етказиш билан боғлиқ қувонч ҳисси, табиий туйғу, ҳар бир нозик вақилининг бир умрлик орзуси. Барча аёлға ҳам оналик бахти насиб қилавермайди. Оналик бахти ўзига яраша масъулият ҳамдир. Чунки оналар инсоният тарихининг ҳамма босқичларида тарбиячи ролини аъло даражада

бажариб келганлар. Зеро, оилада фарзандларга ахлоқий фазилатларни барчаси қадрият сифатида улар орқали берилади. Фарзандларга илк тарбия, ахлоқ меъёрлари оналар воситасида амалга оширилади. Миллий менталитетимизга хос бўлган анъаналар ва қадриятлар она орқали фарзандларга сингдириб борилади. Шунинг учун файласуфлардан бири: “Инсонлар ҳамма вақт аёллар истагани каби бўладилар, агарда буюк ва фазилатли одамларга эҳтиёжингиз бўлса аёлларга буюклик ва фазилат ўргатинг” деган экан. Онада бўлган ахлоқий фазилатлар: камтарлик, андиша, ҳаё - ибo, тартиб-интизом, сабр-қаноат қабилар фарзандларга ўргатилишидан ташқари наслдан наслга ўтади. Бу эса шарқ хотин-қизларига хос юксак ахлоқ фазилатларида кўринади. Жумладан, Саъдий Шерозий ҳам: Хотин бўлса қобилу-ақли расо, Эрни шох этар, гар бўлса гадо,-дея аёлларимизни кўкка кўтарганлар. Аёлларимиз тарбиячилигининг бир ўзига хос жиҳати борки, уни таъкидлаш ва ҳаётга татбиқ этиш миллатимизга хос асл сифат ва меъёрларни қайта тиклаш имконини беради. Серфарзанд миллат аёли ўзининг кўп сонли болаларини оиласидаги катта ёшли бошқа кишилар кўмагида ўзи тарбиялайди. Тажрибадан маълумки, оталар тарбия жараёнида бевосита, деярли иштирок этмайди. Лекин аёлларимизнинг уддабуронлиги сабабли оталар ҳамиша деярли тарбия жараёнининг марказида бўладилар. Чунончи, хонадонларимизда боланинг ҳар бир хатти-ҳаракати мумкин ёки мумкин эмаслиги билан эмас, балки шу иш отасига ёкиш ёки ёқмаслиги билан ўлчанади. Шунинг учун ҳам ёмон қилиқ қилган болани оналар деярли жазоламайдилар. Улар бундай чоғда: “Хали ишдан келсин, отанга айтиб бераман”, деган пўписа билан болаларга таъсир ўтказадилар. Холисона айтганда бу сўзлар барчамизга таниш бўлса керак: “Отанг билиб қолмасин”, “Хали шошмай тур, даданг келса, айтиб бериб бир таъзирингни бердирмасам”, “Отанг билиб қолса, кунингни кўрсатади”, “Ундай қилма, даданг хафа бўлади” каби огоҳлантирувчи танбеҳлар аёлларимиз тарбиячилигида кунда неча марталаб ишлатиладиган иборалардир. Шундан ҳам кўриндики, эркак тарбия жараёнида бевосита қатнашмаса-да, унда ҳамиша билвосита иштирок этади. Аслида ҳам тарбиячи мендан ўрнак олинглар, деб ўзини кўз-кўз қиладиган киши эмас, балки, тарбияланувчиларда ўзи назарда тутган эзгу сифатларни шакллантиришга эришишнинг осон йўлини топа олган инсондир. Отанинг шаксиз улуғ обрўсидан усталик билан фойдаланиб, болаларида шундай эзгу маънавий сифатларни қарор топдиришга эришаётганлиги ўзини ҳамиша панага оладиган аёлларимизнинг улуғ тарбиячи эканидан далолат беради. Миллийлик, ўзлик, юксак ахлоқ-одоб уфуриб турадиган оилаларимизда шундай гўзал маданиятга гувоҳ бўлиш мумкинки, бу таомил дунёнинг ҳамма мамлакатларида ҳам учрайвермайди. Ҳатто аёлларимиз ўз сўзларида имкон қадар танмаҳрамларига муносабатларини сездирмасликка уринишади. Шу боисдан уларнинг тилида эр, хотин сингари сўзлар деярли ишлатилмаган. Масалан, улар “хўжайин”, “ўғлингиз”, “акангиз”, “укангиз”, “поччангиз” ёки “қизингиз”, “келинингиз”, “синглингиз”, “опангиз” “янгангиз” сингари маънодошлари билан алмаштириб қўллаб келадилар. Чунки, халқимиз эрли,

хотинли, умуман “тўқис” эканликларини кўз-кўз қилишдан ийманиб келадилар. Маълумки, халқимиз тўқислик билан мақтанишни одобсизлик ҳисоблаб келадилар. Аёлларимизнинг ана шу нозикликларга эътибор бериши бугунги миллий ҳаётимизнинг янада мазмунироқ ва гўзалроқ бўлишига хизмат қилади. Эру хотин бир-бирларини чақиришда ўзларининг отлари билан эмас балки, биринчи фарзандларининг исми билан мурожаат қилиши, яъни иккиси ўзаро боланинг номи орқали чақириши оилаларимизнинг юксак маънавий-ахлоқий, маданий тамойилини билдиради. Яна айниқса келинларимиз умр йўлдоши ҳақида гапирганда “ Булар”, “Бу киши” “Акангиз”, “Укангиз”, “Ўғлингиз”, “Кўшингиз”, “Дўстингиз” каби мажхул от ва сифат билан сўзлаганлари эрига лоқайдликни эмас, балки, нозни, инжаликни, юксак хурматни, эхтиромни, вафо ва садоқатни билдиради. Кўпчиликка маълум бўлса керак, ўша айрим ривожланган улкан давлатлар сўз бойлигида ҳам катталарга мурожаатда, оилада, кўчада, ишхонада, умуман жамиятда ўзаро муносабатларда бир-бирини “сизлаш” деган нарса йўқ. У ёқларда бола отасини исмини айтиб чақиришдан ташқари, бемалол кўзига қараб сенсирайди ва бу уларда табиий қабул қилинади. Шунчалик “намунга” бўламан деган йирик давлатларда ана шу сўз бойлиги, қолаверса, оддий муомала маданияти танқис. Маънавийсиз моддий фаровонликка ҳам, умумтараққиётга ҳам эришиб бўлмайди. Маънавий қашшоқлик миллий таназулга олиб боради. Ахлоқи бузуқ аёлдан покиза, ҳалол фарзанд дунёга келмайди. Умуман, нопок аёлни она дея шарафлаб бўлмайди. “Қуш уясида кўрганини қилади”, “Онасини кўриб, қизини ол” деган мақоллар бекорга айтилмаган. Ҳар қандай давлат ва жамиятнинг нафақат бугунги куни балки истиқболи айнан онага бўлган муносабат билан ўлчанади. Она туфайли соғлом ва бақувват фарзандлар туғулиши билан бирга, уларни тўғри тарбияси, ақли, заковати туфайли фарзандлар тарбияланади. Демак О.б.га муяссар бўлган аёлнинг маъсулияти ҳам ватани ҳам оиласи олдида бениҳоя каттадир. Бу учун у ҳар томонлама ҳам жисмонан, ҳам моддий маънавий жихатдан тайёр бўлиши керак. Айтишларича, “туққан эмас уни тўғри тарбиялаган онадир” деб бежиз айтилмаган. Она қандай маънавийга, фазилатга эга бўлса бола ҳам худди шундай тарбияланади. Мамлакатимизда оналик ва болаликни муҳофаза қилиш, умуман йил нисбатларини уларга боғлаш анъанаси мавжуд: масалан, “Оила йили”, “Аёллар йили”, “Соғлом авлод йили” ва ҳоказо. Ушбу имтиёзларга муқобил Ислом дини аёлга эрига, ота-онасига, жамиятга нисбатан бурчлар юклади. Унга осон бўлсин учун эркаклардан талаб этилган баъзи таклифларни ундан енгиллатди. Аллоҳ аёллардан имонда, солиҳликда ва тақвода олий даражага етганларини инсониятга ўрнак қилиб қўйди. Пайғамбаримизнинг (С.А.В.) завжайи муттоҳаралари Ойша (р.а.) ҳамда қизлари Фотима (р.а.), Фиръавннинг аёли Осиё, Исо (а.с.) оналари Биби Марям шулар жумласидандир. Албатта, Ислом аёлни беҳурмат қилиш, обрўйини тўқиш, уни фисқ учун йўлдан уриш, тижорат молларини уларнинг жисмларини, ҳолатларини восита қилиб, лаззат учун, фитна ва зийнат учун, ахборот воситаларида тижорат учун ишлатишни катта жиноят ҳисоблайди, улкан гуноҳ, умматлар ва

жамиятларнинг тубанликка юз тутишининг сабаби деб қарайди. Шунингдек, аёллар мавқеини эркаклардан пастлатишга уриниш динни яхши тушунмасликдир. Шундай экан О.б.га муяссар бўлган қизларимиз имкон қадар ўз устида ишлашлари, ўқиб ўрганишлари, бутун меҳрини, қалб қўрини бола тарбиясига қаратмоғи даркор.

ОИЛА МАДАНИЯТИ – жамиятнинг муҳим ижтимоий институти бўлган оиланинг тўлақонли ва мукамал фаолият юритиши учун унинг аъзолари (эр ва хотин, ота-она ва фарзандлар) ўртасида биргаликда ҳаёт кечириш ва зарур муносабатлар ўрнатиш кўникмаларининг мажмуаси.

Оила маданияти - Оиланинг тарбия муҳити сифатидаги хусусияти, унинг ўзига ҳослиги ва тамойилан муҳимлиги, ундаги муносабатларнинг бевоситалиги ва мустаҳкамлигини умумий муҳитнинг эмоционаллиги б-н уйғунликда эканлиги б-н шартланади. Фақат оилада фарзандлар катталардан малака, билимларни ўзлаштирадилар, катталар эса ўз ҳаётларида босиб ўтган йўллари фарзандлари орқали қайта барпо этадилар. Оилавий муҳит ўзига хос, уникал бўлиб, унинг ҳар бир аъзоси янги авлодда мустаҳкам ва барқарор соғлом оилани барпо этишга масъулдир.

Оила маданияти эр-хотин, оила аъзолари ўртасидаги муносабатларни, инсонларнинг маънавий ҳаётини борлигича ўз ичига олади, оила аъзоларини бир-бири б-н ва оилани жамият б-н боғловчи ришталарни мустаҳкам қилади, шу б-н бирга оилада вужудга келадиган муаммоларни ҳал этишнинг оптимал ва самарали йўллари танлашга ёрдам беради.

Жамиятдаги иқтисодий омилларнинг таъсири, моддий қийинчиликларга бардошлилик ёки моддий таъминланганлик оила маданиятининг даражасига боғлиқ. Оила маданияти эстетик, ҳуқуқий, репродуктив ва ҳ.к. турларга ажратилади.

Ҳар бир оила, ҳар бир хонадон ўзига хос ҳаёт тарзига, оила маданиятига эга. Бу ҳолат оилавий урф-одат ва анъаналарда ўз аксини топади. Ўз ичига оилавий анъаналар, этикет, урф-одатларни олган ҳаёт тарзи оила маданияти б-н узвий боғлиқ. Болалиқдан ўзимизга сингдириб борган маънавий кадриятлар оиламизнинг моддий ҳолати, оила аъзоларимизнинг маълумотлилик даражасига боғлиқ эмас. Оила муҳитида ўзлаштирилган хулқ-атвор, насиҳатлар, мисоллар, намуналар, меъёрлар, кўрсатмалар биз б-н бир умрга қолади. Биздаги умумий маданият негизларини шу ердан қидиришимиз лозим. Ҳамманинг уйида оилавий сулола аъзоларининг суратлари бўлган фотоальбомлар мавжуд, авлоддан авлодга ўтувчи воқеалар бор, оилавий шажара кунт б-н ёзилади, моддий ва маънавий бойликлар, қимматбаҳо буюмлар мерос бўлиб қолади. Оилавий лексикон, турли таомлар рецептлари, оилавий архив ва бошқа кўп нарсалар “оила маданияти” тушунчасига киради. Ҳозирги кунда турли тоифадаги инсонлар бор. Оила дарахтининг “юқори”си бўлиб ўз илдизларини билмайдиган, “кераксиз нарса” деб ҳисоблаб, отасининг умри давомида йиғган кутубхонадан, онаси асраб юрган чойшобдан воз кечаётганлар қаторида оиласи тарихини авайлаб, авлоддан-авлодга меҳр б-н бераётган инсонларни учратиш мумкин.

Икки инсон оила кураётганда шахсий бахтини кўзлаб иш тутади. Лекин шу б-н бирга оила ҳеч қачон шахсий иш бўлиб қолмаган, чунки у жамиятнинг бир бўлагидир. Унинг ҳар бир аъзоси бахтга интилар экан, ҳар бир қадамни жамият манфаатлари б-н уйғунликда қўйиш эҳтиёжи бўлмаса, уни етук баркамол шахс сифатида шаклланади, деб айтиш қийин. Фақат шу эҳтиёж, яъни маънавий эҳтиёж оилада бошқаларга ҳамдардлик, инсониятга меҳр уйғота олади.

ОИЛА МАЪНАВИЯТИ – оиланинг тўлақонли ва баркамол ривожланиши ва фаолият юритишини белгилаб берувчи ахлоқий, руҳий, психологик ва ғоявий омилларнинг бирлиги, оила аъзолари ички дунёсининг уйғун тарзда намоён бўлиши.

Оила маънавияти - Жамиятнинг асосий ижтимоий вазифаларидан бири бўлган соғлом авлодни тарбиялаш, оиланинг фаолияти б-н чамбарчас боғлиқдир. Жисмонан соғлом, маънан кучли ва ақлан етук соғлом авлодни яратиш – оиланинг энг асосий ижтимоий вазифаларидан биридир. Оила социал институт ва бирламчи социал гуруҳ сифатида шахснинг ривожланишида, ижтимоийлашувида, уларда маънавий хусусиятларнинг шаклланишида муҳим аҳамиятга эгадир, чунки айнан оила инсоний қадриятлар, эътиқод, ҳатти-харакат, ижтимоий меъёрларнинг сингдирилиши агентидир. Оиланинг маънавий-ахлоқий ривожланиши, унинг йўналишлари фарзандларнинг маънавий камол топишида намоён бўлади. Чунки оилада шахс маънавияти, унинг ахлоқий фазилатларига болаликда оилада асос солинади, кейин бу тушунчалар тарбия ва маърифат тизимида ривожланади ва тўлиқ шаклланади.

Оила маънавияти жамият аъзоларининг ахлоқий, руҳий, ижтимоий жиҳатдан баркамол ривожланишига асос бўлиши б-н бирга уларнинг жамиятнинг иқтисодий, ижтимоий, сиёсий, маънавий ҳаётининг турли соҳаларида фаол иштирокини таъминлайди.

Оила ва оилавий муносабатлар жамият юзага келган илк даврлардан буён энг муҳим муаммолардан бири бўлиб келган. Жамият ривожланиб боргани сари бу муаммонинг аҳамияти янада ортиб бораверади. Жамият, халқ, миллатнинг истиқболи кўп жиҳатдан оилавий муносабатларнинг ҳолатига боғлиқ. Бунинг учун эса оиладаги ички муҳитнинг ҳар томонлама соғлом, маънавий мустаҳкам бўлишига эришиш лозим. Мустақилликка эришилган дастлабки йиллардан оқ ҳукумат томонидан оила мустаҳкамлигини, унда соғлом ижтимоий-психологик муҳитнинг ҳукм суришини таъминлаш, соғлом авлодни шакллантириш масалаларига алоҳида эътибор бериб келинмоқда. Мустаҳкам оила соғлом турмуш тарзи асосида шаклланади. Бугунги кунда ижтимоий-иқтисодий ҳаётимизда юз бераётган жадал ўзгаришлар, ютуқлар б-н бир қаторда оилавий муносабатлар тизимида ажралишлар, ёшлар орасида девиант хулқ-атвор кўринишларининг кўпайганлиги, ота-оналар ва фарзандлар ўртасида зиддиятларнинг пайдо бўлиши, тирик етимлар сонининг ошиши кузатилмоқда. Оиланинг жамиятдаги мавқеини сақлаб қолиш, унинг мустаҳкамлигини сақлаш ва

кучайтириш, унинг муқаддаслигини келажак авлодлар онгига сингдириш ҳозирда долзарб муаммолардан ҳисобланади. Чунки оила ижтимоий-психологик бутунлик сифатида меъёрий ва инфор­мацион таъсир воситаси сифатида шахсга ижтимоийлаштирувчи таъсир кўрсатади. Оилада жипслик, иноқликнинг йўқлиги уни ташқи негатив омилларга таъсирчан қилиб қўяди. Шунинг учун, ўтиш даврида оила-никоҳ муносабатларида барқарорликни сақлаш муҳим аҳамият касб этади.

СОҒЛОМ ОИЛА – оиладаги тинчлик, хотиржамлик, бир- бирига бўлган самимий муносабат ҳисобланади. У оила аъзоларининг ахлоқий тарбиясига ҳам боғлиқ. Халқимизда бежиз “Соғлом турмуш тарзи мустаҳкам оиланинг гаровидир” деб ай­тилмаган. Соғлом турмуш тарзи деганда биз нафақат оиладаги эр ва хотиннинг бир – бирига бўлган муносабати балки, улардаги ахлоқий фазилатлар, имонлилик, поклик, ҳалоллик, ростгўйлик, ширинсўзлик, каби ахлоқий меъёрларга амал қилган холда урф – одатларга асосланган, замонавий оиладаги иқлимни тушунамиз. Бундай иқлимда тарбия топган бола маънавий-ахлобий етук бўлиб шаклланади

Соғлом жамият соғлом оила негизда қарор топади. Жамиятимизда туб ислохотлар амалга ошири­лаётган бир даврда инсон саломатлиги давлатимиз ва ҳуку­матимиз фаолиятининг устувор йўналишлари негизини ташкил этади.

Президентимиз Ислам Каримов томонидан 2000 йилни "Соғлом авлод йили" деб эълон қилиниши ва шу муносабат билан Соғлом авлод Давлат дастурининг қабул қилиниши ҳамда газета нашр этиш йўлга қуйилганлиги мамлакатимизда соғлом ав-лодни шакллантиришга нечоғлик юксак аҳамият берилаётганлигидан гувоҳлик беради. Мазмун ва моҳиятига кўра ўта салмоқли - Соғлом авлод Давлат дастури қабул қилинганлиги ҳеч қайси мамлакат тажрибасида кўрилмаган. Зеро, ҳар бир фуқаросининг саломатлиги, маънавий, жисмоний ва руҳий баркамоллиги ҳақида узлуксиз ғамхўрлик қилишни ҳеч бир ҳуку­мат ўз зиммасига олган эмас. Бундай масъулиятли вази­фани бизнинг ҳуку­матимиз ўз зиммасига олганлиги дунё ҳам-жамияти учун яна бир ижобий холдир.

Истиқболий адамиятга эга булган Давлат дастурини амалга ошириш, уни 2000 ва кейинги йилларда тегишли ресурслар билан таъминлаш вази­фаси давлат томонидан кафолатланди.

Вазирлар Маҳдамасининг 2000 йил 15 феврал қароридаги: "Соғлом авлодни тарбиялашга, юксак умуминсоний қадриятларга асосланган, ҳаётий ўрнига эга бўлган маънавий бой, ахлоқан етук, интеллектуал ривожланган, юқори билимли, жисмонан бакуват, ҳар томонлама камол топган шахсни шакллантириш" деган сузлар маъноси янада ойдинлаштирилди.

"Биз му­ставдл­ли­гамиз­нинг илк йиллариданоқ соғлом авлод тарбиясини энг устувор вазмфа деб белгиладик, — дейди Президентимиз Ислам Каримов, — Баркамол авлодни тарбиялаш масаласини давлат сиёсати даражасига кутардик. Мустақил Ватанимизнинг биринчи орденени «Соғлом авлод учун» деб аталгани, "Соғлом авлод учун" халқаро жамгармаси

тузилгани бунинг тасдиғидир. Бир сўз билан айтганда, олдимизга қўйган барча мақсадларимизнинг, сиёсий, иктисодий ва маънавий ғаётимизда, давлатимиз, жамиятимиз қурилишида амалга оширилаётган ўзгаришларнинг, эзгу интилишларимизнинг маъно моҳияти соғлом авлодни тарбиялаб вояга етказиш эмасми? Кадрлар тайёрлаш Миллий дастуримизни ишлаб чиққанимиз ва ҳаётга татбиқ этаётганимиздан мақсад ҳам айнан шу эмасми?! Буюк давлатни фақат соғлом миллат, соғлом авлодгина қура олади".

Албатта, Соғлом авлод йили ва шу билан боғлиқ равишда ҳаётга татбиқ этилаётган Давлат дастури ғояси ўз-ўзидан пайдо булиб қолгани йўқ: уларнинг узига хос изчил мантиқий тадрижи мавжуд. Буюк давлатни қўра олувчи, эркин фуқаролик жамиятини барпо эта олувчи соғлом миллат, соғлом авлод ғояси — бу, "аждодларимиздан бизга ўтиб келаётган, кон-конимизга сингиб кетган муқаддас интилиш" асрлар давомида халқимизнинг кўнгил мулки сифатида ривожланиб, бойиб келгани, Мустақдликнинг юзага келишидаги маънавий омиллардан бўлгани, истиқлолнинг биринчи кунларидан эътиборан давлат сиёсатининг устувор йўналишига айлангани ҳеч кимга сир эмас, албатта.

Алишер Навоий йили, Амир Темур йили, Инсон манфаатлари йили, Оила йили ва Аёллар йилида белгиланган вазифаларни бажариш жараёнида ҳосил бўлган тажриба мазкур устувор йўналишни янада кенгроқ ва серқиррали миқёсда кун тартибига қўйиш имконини яратди. Бунда мақсаднинг аниқ ва юксаклиги, уни ҳаётга татбиқ этишнинг изчиллиги, энг муҳими, аввало, ҳуқуқий асос билан мустаҳдамлангани яққол кўриниб турганлигини таъкидлашга зарурат бўлмаса керак. Соғлом авлодни тарбиялаш вазифасининг пировард мақсади миллатнинг ҳар томонлама уйғун баркамоллигини таъминлашдан иборат. Натижада эса соғлом миллат буюк давлатни, мукамал, эркин фуқаролик жамиятини бунёдга келтиради.

"Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури", "Соғлом авлод" Давлат дастури ва бошқа муҳим ҳужжатларни амалга оширишга аҳолининг барча қатламлари тобора фаол қатнашаётгани ҳам муваффақиятларимиз гарови ҳисобланади. Бундан асосий мақсад миллат генафондини соғломлаштириш, ўзбек халқининг маънавий ва жисмоний баркамоллигини бутун дунёга намойиш қилишдан иборатдир. Жумладан, «Фуқаролар соғлигини сақлаш тўғрисида»ги Қонуннинг қабул қилиниши, Вазирлар Маҳкамасининг соғломлаштиришга оид қатор қарорлари, хотин-қизлар ишлар бўлими томонидан ишлаб чиқилган «Экология ва аёл» (1996 йил, февраль), «Соғлом авлод-соғлом жамият негизи» (1996 йил, май) каби дастурлари ҳар бир оила аъзосининг саломатлигини таъминлашга қаратилган муҳим чора-тадбирлардир.

Мазкур Қонун, қарор ва бошқа давлат ҳужжатларига биноан оналик ва болаликни ижтимоий ҳимоя этиш, соғлиқни сақлаш тизими фаолиятини такомиллаштириш, қишлоқдаги қишлоқ врачлик амбулаториялари, фельдшерлик-акушерлик пунктлари ишини яхшилаш борасида олиб борилаётган чора-тадбирлар, ҳомиладор ва ёш болалик аёлларга берилаётган имтиёзлар халқ саломатлигини, миллат келажагини таъминлашда ўзининг

дастлабки ижобий самарасини бермоқда. Шунингдек, соғлиқни сақлаш тизимида кундузги стационарлар, кундузги даволанадиган бўлимлар, амбулатория жарроҳлиги, амбулатория даволаш ихтисослаштирилган курси марказлари пайдо бўлиши инсон саломатлиги борасида ҳукуратимиз томонидан амалга оширилаётган ижобий ишлардан ҳисобланади.

«Фуқаролар соғлигини сақлаш тўғрисида»ги Қонуннинг қабул қилиниши бугунги кунда соғлиқни сақлаш тизимидаги долзарб масалаларга, яъни: соғлиқни сақлашда кўп тизимлилиқнинг қонуний жорий этилганлиги, соғлиқни сақлаш тизимида бепул хизматнинг сақлаб қолинганлиги, ногиронлар ва тиббий-ижтимоий ҳимояга муҳтож шахсларнинг куч-қувватини тиклайдиган муассасалар ташкил этиш ва улар фаолиятини таъминлаш, фуқароларга санитария-гигиена ва экология таълими беришни ташкил этиш, тиббиётда хусусий фаолиятга кенг ўрин берилганлиги билан белгиланади. Шунингдек, оила қуришдан олдин тиббий ходимлар консультациясидан ўтиш, оилавий шифокор масаласи, балоғатга етмаганларнинг соғлиқни сақлашга доир ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, уларнинг жисмоний, маънавий камол топиши учун қулай шароит яратиш, мактабгача тарбия, умумтаълим мактаблари ва бошқа муассасаларда тиббий хизматни йўлга қўйишга эътиборни кучайтириш ҳам мамлакатимиздаги соғлиқни сақлаш сиёсатининг кучлилигидан далолат беради.

Хўжалиқ ҳисоби принциплари асосида ишлаётган муассасалар тармоғи кенгаймоқда, тиббий кооперативлар, оила шифокорлари кенг қулоч ёймоқда, дори-дармонлар чиқариш корхоналари тармоғи ривожланмоқда. Халқ таъбири билан шуғулланишга қонуний йўл очиб берилди.

Шундай қилиб, «Солом авлод»ни шакллантириш давлат сиёсати даражасига кўтарилган. Давлатимизнинг бундай сиёсати негизида бугунги кунда хотин-қизлар ичидаги экстрагенитал касалликларнинг кавжудлиги, балоғатга етмасдан она бўлиш ҳолатларининг учраши, чала туғилаётган болалар ҳамда ногиронлиқнинг ўсиши олдини олишдек муҳим вазифалар ётибди. Шунингдек, ўсмир қизларни она бўлишга тайёрлаш, исталмаган ҳомиладорлиқни олдини олиш, экологик ҳолат, атроф-муҳитдаги санитария - эпидемиология ҳолатларини талаб даражасида ташкил этишга эътиборни кучайтириш оилада саломатлик масаласида ҳеч қандай муаммосиз ҳал бўлиши гаровидир.

СОҒЛОМ АВЛОД – 1) дард-касалдан ҳоли авлод. 2) зарарли таъсирлардан, салбий ҳислат, иллат ва шу қабилардан ҳоли, тоза, пок авлод; 3) мафкуравий, маънавий жиҳатдан тоза, соғлом фикрли авлод. С.а.–соғлом насли, жисмоний бақувват, руҳи тетик, фикри тиниқ, иймон-эътиқодли, маънавийатли, мард ва жасур, ватанпарвар шахс. Соғлом боланинг туғилиши, энг аввало, онанинг соғлигига боғлиқ. Соғлиғи ночор, хўрланган, изтироб чеккан онадан соғлом фарзанд туғилмайди. Соғлом боланинг дунёга келиши отанинг ҳам қони тоза, тани ва руҳи соғлом бўлишига боғлиқ. Шу б-н бирга она ҳам, ота ҳам соғлом ва аҳил, барқарор бўлиши керак. Барқарор оила

бўлмаса, мустаҳкам жамият ҳам, истикболи порлоқ миллат ҳам бўлмайди. 1993 й. 4 мартда Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримовнинг махсус фармонида асосан Ўзбекистонда биринчи олий давлат нишони- "Соғлом авлод учун" ордени таъсис этилди. 1993 йил 3 июнда ҳукуматга қарашли бўлмаган "Соғлом авлод учун" Халқаро хайрия жамғармаси ташкил этилди. Жамғарманинг асосий вазифаларидан бири, мамлакатимизда ёш авлодни соғломлаштириш миллий дастурининг она саломатлигини муҳофаза қилиш қисмини амалга ошириш, оналик ва болаликни муҳофаза қилиш ишида халқаро ҳамкорликни ривожлантириш ва чуқурлаштиришдан иборат.

Оиланинг жамиятда тутган ўрни ва аҳамиятига нуфузли халқаро ташкилотлар ҳам ҳолис баҳо бериб келмоқда. ЮНЕСКО 1994 йилни-Оила йили деб эълон қилган эди. Президентимиз томонидан 1998 йилни-Оила йили, 1999 йил-Аёллар йили, 2000 йил – С.а. йили, 2001 йил-Оналар ва болалар йили, деб эълон қилинди. 1998 й. 30 апрелда эса Олий Мажлис "Оила кодекси"ни қабул қилди. Ўзбекистон Республикаси Хотин-қизлар кўмитаси ҳузурида Республика "Оила" илмий-амалий маркази тузилди. 2000 й. 15 февралда Вазирлар Маҳкамасининг "С.а. давлат дастури тўғрисида" қарори қабул қилинди. 2001 й. Ўзбекистон Республикаси "Оналар ва болалар йили" деб эълон қилиниши муносабати б-н ва Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2000 й. 19 декабрдаги 1306-сонли фармойишига мувофиқ 2001 й. 5 февралда Вазирлар Маҳкамаси "Она ва бола" давлат дастури тўғрисида қарор қабул қилди. Асосий мақсад-соғлом, баркамол авлодни тарбиялаш, ҳар томонлама комил инсонни вояга етказишдан иборат.

Ҳозирги кунда ҳам мамлакатимизда С.а.ни вояга етказишга катта эътибор берилмоқда. 2008 йилнинг "Ёшлар йили" деб номланиши ҳам бу фикрни тасдиқлайди. Бу борада қабул қилинган давлат Дастурида нафақат бугун, балки келажакда ҳам С.а.ни тарбиялаш борасидаги устувор йўналишлар ва долзарб вазифалар белгилаб берилган.

ОИТС (қисқартма, рус. — СПИД — орттирилган иммунитет танқислиги синдроми) — юқумли касаллик, инсоннинг иммунитет тизимини емиради ва амалда ҳамиша кўнгилсиз тугайди. Жаҳон амалиётида ОИТСга қарши самарали даво воситаси ҳали топилгани йўқ. Асосий риск гуруҳлари бўлиб қуйидагилар ҳисобланади: наркоманлар, қони зарарланган реципиентлар ва болалар, оналар ҳамда ОИТС-га йўлиққан шахслар. ЮНЕСКО маълумотларига кўра дунё-да ОИТСга йўлиққан касалларнинг 60 % ини эркаклар ва 15 % ини наркоманлар ташкил этар экан. Ижтимоий ходим-лар касалларга ва уларнинг оилаларига муқаррар ўлим ол-дидан ёрдам кўрсатишлари ва ОИТС билан касалланган фу-қароларнинг ва шахсларнинг ҳуқуқларини, яъни тиббий хизматга бўлган ҳуқуқларини ҳимоя қилишда кўмак бериш-лари мумкин. Ёшлар орасида оддини олиш ишларини ба-жариш муҳим аҳамият касб этади.юқори хавф манбаи билан боғлиқ ҳолларни истисно қилганда) маълумотлар талаб қилиш тақиқланади. Врачлик си-рини сақлаш (психик ўзгаришлар мавжудлиги ҳақидаги маъ-лумот, психиатрик

ёрдам сўраб мурожаат этилганлик, шунингдек, рухий соғломлик ҳақвадаги бошқа маълумотлар) қонун билан кафолатланади.

ОИЛАВИЙ НИЗО — психологик ва ижтимоий кескин-лашган вазият. Турли оилавий гуруҳлар (биринчи гадца эр-хотинлар, ота-оналар ва болалар, эр-хотинлар ва уларнинг ота-оналари ўртасида, камдан-кам ҳолда қариндошлар) ўртасида юзага келади. Оила тузилмасининг ўзи турли ёшдаги ва жинсдаги кишиларни бирлаштиради ва низо чиқиши эҳтимоли мавжуд бўлади. Кескинлашаётган зиддиятга (эр-хотинлар ўртасидаги муносабатлар) бир-бирини тушунмаслик (ёки ҳатто тушунишга ҳаракат қилмаслик) сабаб бўлиши мумкин. Бошқача айтганда, умр йўлдошларидан ҳар бири қандай ўринда бўлиши ва бунга руҳан тайёрлиги қандайли-гини тушунмаслик сабаб бўлади. Болалар ва ота-оналар ўртасидаги низо болаларнинг катталар таъсиридан қутулишга интилиши ёки ўзини ёлғиз ҳис этиш, оилада ортиқчалигани тушуниб етиш билан ҳам боғлиқ. О.н. ижтимоий ходимлар томонидан алоҳида эътиборни ва назокатни ҳамда мутахассислар — психологлар, юристлар, врачларни жалб этишни талаб қилади.

ОИЛА АХЛОҚИ – оила маданияти, маънавияти. О.а.миллий ахлоқий кадриятларининг муҳим жиҳатларидан бири. Халқимиз жуда қадим замонлардаёқ оилани муқаддас ҳисоблаб келганлар. Оилавий муносабатларга асос бўлган одоб-ахлоқ меъёрлари ҳозирги диний меъёрлар келиб чиқмасдан олдин шаклланган. О.а. ҳозир мавжуд бўлган ахлоқ меъёрларининг энг қадимийси ва энг муҳими бўлган. О.а. эр ва хотин ўртасидаги муносабатнигина ифодаламай, болалар учун ҳам етук инсон сифатида шаклланишининг дастлабки ва асосий мезони бўлган. Бинобарин, маънавий бой, ахлоқан пок ва жисмонан соғлом фарзандларни тарбиялаб вояга етказиш илк бор оилада амалга оширилади. Кишига бир умр ҳамроҳ бўладиган инсоний фазилатлар – эзгулик, яхшилик, яратувчанлик, фидоийлик, садоқат, мардликдан иборатдир.

Шўролар давридаги оиладаги миллий ахлоқий фазилатларнинг роли камситилиб, асосан Ғарб турмуш тарзи, тарбия усуллари тарғиб қилиниши оқибатида ўз заминидан узилган миллий тарбия жараёнида маънавий бўшлиқ юзага келди. Оқибатда оилавий муносабатлардаги номутаносибликлар, айрим ота-оналарнинг ўзбекона миллий ахлоқий кадриятларидан чекиниши, оилавий жанжал, можоролар фарзанд тарбиясига салбий таъсир кўрсатди. Ваҳоланки, ўзбк оиласи ўзининг анъана ва тарихига биноан фарзандларини миллий фаросат ва нафосат сарчашмаларидан баҳраманд қилиб тарбиялаб келганлар. Масалан, Абдулла Қодирийнинг “Ўтган кунлар” романидаги асосий қаҳрамонларнинг хатти-ҳаракатлари, гап-сўзлари, муомала маданиятидаги назокат, меҳр-оқибатлилик, меҳмондўстлик, иймонлилик, эътиқодлилик, меҳнатсеварлик каби инсоний фазилатларни ўзбекона миллий инсоф, раҳм-шафқат каби хислатлар оилада шаклланади. Оила ёшларни ахлоқли-одобли, ростгўй, меҳнатсевар, ҳалол ва самимий бўлиб вояга етишлари учун замин тайёрлайди. Оила тарбияси боланинг келажакда ким

бўлиб етишишида муҳим ўрин тутди. Маълумки, ўзбек халқи азалдан ўзининг болажонлиги, оилапарварлиги билан ажралиб туради. Албатта, фарзандга меҳр қўйиш, уларнинг қорнини тўқ, устини бут қилиш ўз йўли билан, лекин болаларимизни ёшлик чоғидан бошлаб миллий тарбия, ахлоқ-одоб, юксак маънавият асосида вояга етказиш биз учун доимо долзарб аҳамият касб этиб келган. Бу масалага эътибор бермаслик нафақат айрим ота-оналар, балки бутун жамият учун жуда қимматга тушишини ҳам кўпгина ҳаётий мисолларда кўриш мумкин. Ўз-ўзидан равшанки, юқорида зикр этилганидек, бола тарбиясида соғлом насл масаласи ҳам муҳим рол ўйнашини инкор этиб бўлмайди. Ақли расо ҳар қайси инсон яхши англайдикки, бу ёруғ дунёда ҳаёт бор экан, оила бор. Оила бор экан, фарзанд деб аталмиш бебаҳо неъмат бор. Фарзанд бор экан, одамзот ҳамиша эзгу орзу ва интилишлар билан яшайди. Бугунги кунда бизнинг қилаётган барча ишларимиз фарзандларимизнинг бахту саодати, уларнинг ёруғ келажаги учун амалга оширилмоқда. Лекин бахту саодат фақат бойлик, молу мулк билан белгиланмайди. Одоби, билимдон ва ақлли, меҳнатсевар, иймон-этиқодли фарзанд нафақат ота-онанинг, балки бугун жамиятнинг энг катта бойлигидир (Ю.м.е.к. 55-56 б.).

Демак, бола оилада жамиятнинг, миллатнинг қиёфасини кўради, бўлажак фуқаронинг табиати, дунёқараши ва миллий ахлоқий қиёфаси оилада шаклланади, ҳамда шу асосда камол топиб боради. Бола учун оиладаги соғлом ижтимоий-руҳий муҳит умуминсоний ва миллий ахлоқий қадриятлар манбаидир. Ўзбекистон миллий истиқлолга эришгач, оилада миллий ахлоқий фазилатларни камол топтиришга алоҳида эътибор берила бошлади. Президентимиз таъкидлаганидек оилага эътиборимизни тубдан ўзгартиришга имконият туғилиб, бой берилган вақтимизни сарҳисоб этиш, ўзбек оиласига хос фазилатларни тиклаш даври бошланди. 1998 йилнинг “Оила йили” деб эълон қилиниши ва ҳозирги даврда ёш оилаларга ғамхўрлик қилиш тўғрисидаги ҳукуматимиз қарор ва тадбирлари фикримизнинг яққол исботи, ахлоқнинг намунаси дейиш мумкин.

О.а. ҳар бир оила аъзосининг маънавий қиёфаси орқали бир-бирини тушунишидир. О. а. оиланинг шону шарафи, ғурури, бурч ва вазифаларини кўрсатиб берувчи мезондир. Оилада покиза насл-насаб туйғуси ва у билан фахрланиш – пиروвард оқибатида ватанпарварлик, халқпарварлик ифтихорини юзага келтиради, натижада оилада ўзаро хурмат қатъий интизом асосида барча аъзоларнинг ўз бурч ва вазифаларини адо этишлари, бир-бирларига нисбатан эзгулик ва меҳр-оқибат кўрсатишлари анъанага айланиб борган. «Насл» ва «насиба» деган сўзлар ўртасида қандайдир илоҳий боғлиқлик бордек туюлади. Албатта, ҳар бир бандага ризқ-насибани Оллоҳ таоло беради. Лекин бу ҳаётда насибаси бутун ва тўла бўлиши учун инсоннинг ўзи ҳам чин дилдан интилиши, зурриёдини соғлом муҳитда тарбиялаши катта аҳамиятга эга эканини унутмаслик зарур. (Ю.м.е.к. 56-б.). Шарқона қадриятларга, ахлоққа асосланган ўзбек оилаларида ўз шахсий фаровонлигидан кўра оила шаънининг баланд тутилиши, қариндош-уруғлари ва яқин одамларига, қўни-қўшниларига ғамхўрлик қилишни биринчи ўринга

қўйилиши – олий даражадаги кадрият бўлиб, оилани ташқи муҳит билан боғлашга ва мустақкамлигини таъминлашига хизмат қилади. Оила интизоми – жамият ва давлат интизомининг сарчашмаси. Оилада интизом туйғуси шаклланган киши давлат ва жамият ишида ҳам шу туйғу соҳиби сифатида хизмат қилади, давлат қонунларига чап беришини ҳаёлига ҳам келтирмайди, ҳар бир ишни ўз жойида ва ўз вақтида белгилаб, тартиб асосида бажаради. Бундай интизом ва тартиб бугун халқ ва миллатнинг шарафига айланади. Айтайлик, немис ва японларга хос интизомнинг жаҳон миқёсида эътироф этилиш сабаби ҳам ана шунда. Абдурауф Фитрат бундай интизомлиликнинг ижтимоий моҳиятини таърифлаб, ўзининг “Оила ва оила бошқариш тартиблари” асарида шундай ёзган эди: “Ҳар бир миллатнинг саодати ва иззати, албатта шу халқнинг ички интизоми ва тотувлигига боғлиқ. Тинчлик ва тотувлик эса шу миллат оилаларининг интизомига таянади. Қаерда оила муносабати кучли интизомга таянса, мамлакат ва миллат ҳам шунча кучли ва мунтазам бўлади”. О.а. тўғри йўлга қўйилиши, оилавий тартиб-интизом муаммолари унинг ҳуқуқий вазифаларини белгилайди. Бунда энг муҳими, оиланинг ҳар бир аъзосига хос ахлоқ ва шу асосдаги ички интизом маданияти, ўз бурчи ва маъсулиятини англаши билан бирга улар оилавий муҳитда ўз ўрнини белгилай олиши, оилавий муносабатларини ҳурмат қила билиши, оила иқтисодий имкониятларини ҳисобга олган ҳолда иш юритиши, оила манфаатдорлигини таъминлашга интилиши, оила шаънини шарафлаши лозим бўлади.

О.а. ва маънавияти қанчалик бой, теран ва чуқур бўлса – жамият ҳам шу қадар бой бўлади, оила маънавиятида жамият маънавий олами тожаллий топган бўлади. У ёки бу халқнинг миллат сифатидаги ўзига хослиги ҳам аслига шу маънавиятида жилоланиб туради. О.а.- миллийликнинг барча аломатларини ифодаловчи кўзгу, турмушнинг миллий асослари ҳам шунда.

О.а. юксак маънавий жиҳатдан шаклланиши мамлакатимизда озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон жамият қуриш гаровидир.

ОИЛАВИЙ ТАРБИЯ — бола ривожланиши учун энг қулай шарт-шароитларни яратишга йўналтирилган, уни ижтимоий ҳаётга тайёрлашга, ҳар тамонлама камол топган шахсни шакллантиришга қаратилган оила фаолияти. О.т. боланинг туғилган куниданоқ бошланади ва уларнинг тўла мустақил, индивидуал ва ўзига хос бўлгунича узлуксиз давом этади. Ота-оналар ва оиланинг ёши катта аъзолари томонидан амалга оширилади. О.т.да муваффақиятга эришиш кўп жи-ҳатдан оилада ҳам ота, ҳам онанинг бўлиши, уларнинг О.т.да бирдамлик ва тенгликка эришиши, куч-ғайратларини бирлаштиришига боғлиқ. О.т. эмоционал асосга курилади, чун-ки тарбиячилар боланинг энг яқин кишилари. Бошқа ки-шиларга эҳтиёж, ўзгаларни севиш эҳтиёжига асосланади. О.т. асосий йўналишларидан бири — болани хушхулқ бўлишга ўргатиш. О.т.ни мажбурлаш асосига куриб бўлмайди, муҳими бола ундан сўралаётганини ўзи хоҳлаб бажаришидир. «ҳақиқий тарбиячи болани «тизгинламайди», балки эркин қўяди; камситмайди, аксинча, рағбатлантиради; уни «ясамайди», балки шакллантиради; амр этмайди, балки

ўргатади; талаб қилмайди, балки сўрайди» (Я.Корчак). О.т. жараёнида болани шахс сифатида шакллантириш асосан икки йўл билан амалга оширилади: оила турмуш тарзининг таъсири остида ва ота-оналарнинг махсус тарби-явий таъсир ўтказиши натижасида. О.т.да ота-оналарнинг обрўи катта аҳамиятга эгадир. Бунга эришиш учун улар аввало ўзлари тарбияланган бўлишлари, доимо ўзларини комиллаштириб боришлари, ўзгаларга меҳрибонлик, атроф-дагиларга адолатли муносабатни ҳамиша тарбиялаб такомиллаштиришлари туфайли обрў-эътибор қозонишлари талаб этилади. Болаларда тақлид қилишликка рағбатни уйғотувчи катта ёшдаги оила аъзоларининг намунаси О.т.даги энг таъсирчан омиллардан биридир. О.т.дан мақсад болада ўзи ҳақидаги ва атроф-олам ҳақидаги билимларни кучайти-ришдан, шунингдек, унда ўзига хос феъл-атворни шакллантириш, иродасини чиниктириш, қобилиятини юзага чиқариш ва ривожлантириш, маънавий комилликка эриштиришдан иборатдир. О.т.нинг тугал мақсади — боладан ко-мил инсонни етиштиришдир. Буни амалга ошириш жисмо-ний, ахлоқий-маънавий, меҳнат ва эстетик тарбияни ўз ичига олади. Жисмоний ва руҳий қонуниятларни яхши бил-май туриб, О.т. мақсадига эришиб бўлмайди, зеро, бола мана шулар асосида ривожланади. Бу қонунларнинг табиий ва ижтимоий сабабларини тушунмаслик О.т.дан кутилган мақсаднинг юзага чиқмаслигига сабаб бўлади.

ОИЛАДА АХЛОҚИЙ ТАРБИЯ. Ахлоқ кишиларнинг хулқ-атвор нормалари ва қоидаларини, уларнинг ўз-ўзига бошқа кишиларга, меҳнатга, жамиятга муносабати каби ахлоқий тушунчаларни ўз ичига олувчи ижтимоий онгнинг шаклларида биридир. Ахлоқ тарихий хусусиятга эга, чунки у кишилик жамиятида авлодлар томонидан тўпланган ахлоқий тажрибалар ва муносабатларни акс эттиради. Ахлоқ илмий яхшилик билан ёмонлик ўртасидаги муаммолар ҳақида баҳс юритиб, инсонларнинг камолатга эришиш йўлини ёритиб боради. Ҳар бир инсон бир олам бўлгани каби унинг ахлоқ одоби ҳам жуда мураккаб олам десак янглишмаймиз. Чунки шахснинг ички ва ташқи оламини ўрганиш, билиш, таҳлил қилиш ғоятда мураккаб, бу руҳият билан боғлиқ ҳолатдир. Ахлоқли, одобли комил инсонда одамийликнинг энг яхши хислатлари: меҳр-муҳаббат, раҳм-шавқ ат, адолату-диёнат, ҳаёю-иффат, имон-эътиқод кабилар мужассам бўлади, айти пайтда шу хислатларнинг акси-бебурд, ахлоқ сиз кимсалар феълида кўринади. ҳар бир халқ нинг нуфузи ва обрў-шухрати кишиларнинг ахлоқ - одоби, яхши хислат фазилатлари билан белгиланади.

Қадимги юнон файласуфлари Афлотун ва Арасту бола тарбиясини жамият ўз ихтиёрига олиши, тарбия жараёнидаги барча зарур ишларни давлат бажариши лозим деган ғояни илгари сурган эдилар. Улар ўз фикрларини фарзанд тарбияси жамият маънфаатлари билан боғлиқ деб исботламоқчи бўлганлар. Шунга кўра бола тарбияси билан асосан давлат шуғулланиши керак, деган ғоя илгари сурилган. Аммо, шарқ мутафаккирлари бола тарбияси билан асосан ота-она шуғулланиши керак, деган хулосага

келганлар. Бу билан улар оилавий тарбиянинг ролига катта эътибор берганлар.

Эрамиздан аввалги 528-529 йиллар орасида буюк мутафаккир Зардушт томонидан яратилган “Авесто” китобида ҳам таълим-тарбияга, ахлоқ -одобга оид қатор ғоя ва қарашларни кўриш мумкин. “Авесто”да таъкидланишича, тарбия ҳаётнинг таянчи, шу боисдан ҳар бир ёшни яхши ўқ иш ва ёзишга ўргатиш лозим. Уни ёш пайтиданоқ меҳнат қилиб, меҳнатнинг таги роҳат эканлигини англатиш учун дарахт кўчати ўтказишга, уй-рўзғор қуроллари яшаш, ерга ишлов бериш ва чорва билан шуғулланишга ўргатилиши шарт. Зотан унинг фикрича яхши ва эзгу ишлар яратиш учун киши меҳнат қилиши зарур, ўз кўллари билан моддий ноз-неъматлар яратмас экан, у яшаш лаззатини ҳам ҳис қилмайди, ҳаётнинг қадрига ҳам етмайди.

Шарқ мутафаккирларининг таълим-тарбия, оила ва оилавий тарбия ҳақидаги қарашлари ислом мафкураси ва унинг қобиғида шаклланган. Шарқ мутафаккирлари ижодида акс этган умуминсоний ғоялар исломий маънавият билан ҳамоҳангдир.

Шарқ мутафаккирларининг илмий меросида оила ва оилада фарзанд тарбияси масалаларига катта эътибор берганлар. Муҳаммад ибн Мусо ал-Хоразмий, Абу Наср Фаробий, Абу Райҳон Беруний, Абу Али Ибн Сино, Муҳаммад қошғарий, Юсуф Хос Хожиб, Кайковус, Алишер Навоий, Хусайн Воиз Кошифий каби мутафаккирларнинг қатор асарларида болаларни маънавий-ахлоқий тарбиялаш масалалари ўртага қўйилган ва уларни ҳал этиш йўллари кўрсатиб берилган.

Масалан, оилада бола тарбияси масаласи Муҳаммад ибн Мусо ал-Хоразмий қарашларида ҳам мавжуддир. Унинг айтишича, “Ота-оналар икки хил: туғилиш отаси ва таълим бериш отаси: биринчиси жисмоний ҳаёт сабабли, иккинчиси руҳий ҳаёт сабабли”. Шунга кўра уларни ўзвий бирликда олиб қараш тарбия ишида муҳим аҳамиятга моликдир. Унинг қуйидаги сўзлари анчайин ибратлидир: “Замондан яхшироқ таълим берувчи муаллимни, инсондан яхшироқ талим оладиган ўқувчини кўрмадим”. Унинг бу сўзларидан бир томондан ижтимоий муҳитни бола тарбияси учун ҳал қилувчи таъсирини англасак, иккинчи томондан инсон шахси таълим натижасида камолотга эришиб бориши мумкинлигини сезамиз.

Абу Райҳон Беруний инсоннинг ахлоқий фазилатларини, умуман ахлоқий тушунчаларини инсоннинг табиати билан боғлайди. Инсон табиати эса аввало оилада шаклланади. Шунга кўра бола тарбиясида ота-она таъсири ва намунали бениҳоя каттадир.

Ибн Синонинг “Тадбири ал-манозил” номли асарида катта бир боб оила ва оилавий тарбия масалаларига бағишлангандир. У оилада бола тарбияси анча мураккаб ва нозик бўлиб, уни боланинг ёшлигидан бошлаб ва изчиллик билан олиб бориш лозимлигини уқтиради. У она алласининг тарбиявий аҳамияти ҳақида тўхталиб, “Алла” икки вазифани бажаради, дейди. Биринчиси, уни тебратиш орқали болага жисмоний ором бағишланади; иккинчиси, бешикни бир маромда тебратишдан онанинг меҳри жўш уради, боласига бўлган муҳаббатидан онанинг орзу умиди юрак тўридан

қилқиб чиқади. Бу ўзига хос қўшиқ боласи учун қасидадек янграйди ва у фарзандининг мурғак қалбига сингиб боради. Шу тарзда болада ўзи ҳам англолмаган ҳолат пайдо бўлади. У аста-секин бу ёруғ оламни англай бошлайди. Ана шу англашдан ўрганиш бошланади. Худди шу ўрганиш тарбияланишдир.

Ахлоқийлик оиладан бошланади деб юқорида кўрсатиб ўтдик. Инсон дунёга келиши билан ўзини ўраб олаётган муҳит таъсирига тушади, атрофдаги воқеа ходисаларга боғлиқ бўлади. Тарихий тажриба шуни кўрсатадики, авлод-аждодларимиз ахлоқий фазилатларни бир-бирларига ўргатиб, бир-бирларидан ўрганиб келган. Ўзбекона, миллий ахлоқда ота-боболаримизнинг тарихий тажрибалари, даврлар синовидан ўтган сабоқлари ва бизга доим мадад бўлиб турган руҳий қувватлари жамулжамдир. Уларнинг шарофати ила миллий-ахлоқий кадриятларимиз асрлар оша авлоддан-авлодга ўтиб келмоқда. Биргина мисол: ўзбекларда “ҳар бир авлод ўзининг етти пуштини билиши керак” деган одат бор. Бунинг замирида насли-насабнинг тозалиги ва поклигини сақлашга даъват бор.

Бу баркамол инсон масаласидир. Инсон, унинг моҳияти, жамиятда тутган ўрни, ижтимоий вазифаси мутафаккир томонидан турли жиҳатларда таҳлил қилинади. Одам боласи бу ёруғ оламда эзгулик қилиш учун яратилган. Шунга кўра уни тарбиялашдан мақсад унинг онгига одамлар учун яхшилик қилиш туйғусини сингдиришдан иборат. Бу олижаноб вазифани бажариш эса ота-онанинг зиммасидадир.

“ОИЛА ЙИЛИ”. Президент Ислам Каримов томонидан 1997 йил 5 декабрда Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг беш йиллигига бағишланган мажлисдаги “Оила фаровонлиги - миллат фаровонлиги” табрик сўзида 1998 йил “Оила йили” деб эълон қилинган. Ушбу маърузада оиланинг жамиятимиз, ҳаётимиздаги роли, ўрнига яна бир эътибор қаратилган. Ўзбекистон Конституциясига кўра “Оила жамиятнинг асосий бўғинидир ҳамда жамият ва давлат муҳофазасида бўлиш ҳуқуқига эга” дир. Мустақил Ўзбекистонда оила ҳаётнинг абадийлигини, авлодларнинг давомийлигини таъминлайдиган, муқаддас урф-одатларимизни сақлайдиган, шу билан бирга, келажак насллар қандай инсон бўлиб етишишига бевосита таъсир кўрсатадиган тарбия ўчоғи сифатида қараб келинмоқда. Оила фаровонлиги - миллий фаровонлик асоси бўлиб, энг қимматли анъаналар: ҳалоллик, ростгўйлик, ор-номус, шарму ҳаё, меҳру оқибат, меҳнатсеварлик каби барча инсоний фазилатлар, энг аввало, оилада шаклланади ва шуларни эътиборга олиб, мамлакатимизда оилага эътиборни тубдан ўзгартириш, оилаларни, аввало, ижтимоий жиҳатдан ҳимоялаш, эъзозлаш, қўллаб-қувватлаш - бугунги кунимиз ва эртанги истиқболимиз учун муҳим ва долзарб вазифа сифатида белгилаб олинди. Оила, унинг муаммолари, иқболи ҳам давлатимиз, ҳам жамиятимиз эътибори марказида бўлиши учун 1998 йил «Оила йили» деб эълон қилинди. Шу муносабат билан ҳукуматимиз, жойлардаги ҳокимиятлар ва бошқа мутасаддилари бу масала бўйича 1998 йилга мўлжалланган дастур ишлаб чиқдилар ва шу бўйича қатор тадбирлар

амалга оширилди. Ойда кўпгина ижтимоий муаммоларни ечишга, одамларимизнинг ҳаёт даражасини яхшилашга имкон яратилди. Шу ёринда оила ҳаётнинг абадийлигини, авлодларнинг давомийлигини таъминлайдиган, муқаддас урф-одатларимизни сақлайдиган, шу билан бирга, келажак насллар қандай инсон бўлиб етишишига таъсир кўрсатадиган тарбия ўчоғи эканини алоҳида таъкидлаш жоиз. Жамиятимизда маънавий ҳаёт ва келажакимизни янгилашда миллий қадриятимиз сифатида оила асосий таянч ҳисобланади. Чунки ўзликимизга қайтиш, миллий урф-одатларимизни эъзозлаш, катталарга ҳурмат ва кичикларга ғамхўрлик, одамийлик, ҳалоллик, олижаноблик, меҳр-оқибат сингари асл инсоний фазилатлар айнан оила муҳитида шаклланади. Бинобарин, ҳозирги пайтда оилаларда маънавий тарбияни замон эҳтиёжлари даражасида йўлга қўйиш ҳаётини заруратга айланди. Шу билан бирга, Ойда фуқароларнинг тафаккурида олий туйғуларни тарбиялаш, инсонга инсонлигини аниқлаш - давлатимизнинг мафкура ва маънавият соҳасидаги ишларининг асосий мазмунига айланди. Давлат дастуридан келиб чиқиб, жамиятда оилани мустақамлаш, ҳаётимизда оиланинг ўрни, маъно-моҳияти, таъсирини кучайтириш учун давлатимиз томонидан кўрсатилаётган ёрдам кўлами кенгайтирилди.

ОИЛАВИЙ ВА МАФКУРАВИЙ ТАРБИЯ.

Ота-оналар саводхонлиги. Юқорида тилга олинган тарбия шакллари амалга оширишнинг энг қулай йўли, аввало, ота-оналарнинг маънавий билим савиясини ошириш, уларда соғлом тафаккур ва замонвий дунёқарашни шакллантиришдир. Бу эса ота-онадан фарзанд, эл-юрт олдидаги бурчини тўғри аниқлаш, инсоннинг дунёга келиб, камол топишига оид қонуниятларни пухта билишни, оилавий муносабатлар доирасида миллий урф-одат ва анъаналаримизни турмушга сингдириш орқали болаларда миллий қадриятларга меҳр-муҳаббат уйғотиш, уларни мустақил фикрлайдиган кишилар қилиб тарбиялашни тақозо этади. Бинобарин, ота-оналик шундай масъулиятли вазифаки, унинг жамиятимиз манфаатига мос тарзда амалга оширилиши учун инсон ҳам маънавий, ҳам руҳий жиҳатдан тайёр бўлиши керак.

Қасбни пухта эгаллаш ва фидокорона меҳнат қилиш учун илм қанчалик зарур бўлса, фозил фарзандлар тарбиялаш ва уларни инсонларга нафи тегадиган даражада етук қилиб тарбиялаш учун ҳам билим шунчалик муҳимдир. Шунинг учун ўрта асрнинг кўзга кўринган истеъдодли шоирларидан бири Абдибек Шерозий ота-онага, айниқса, аёл кишига илмнинг зарурати тўғрисида шундай ёзган эди: «Илм — аёл учун зийнат. Ақлини нодонликдан халос этган ҳар бир аёл номус, иззат, аёллик қадрини тушуниб этади. Бундай аёл ҳеч бир ишда адашмайди. Илмсиз аёл эса бола тарбиялашда турли хатоларга йўл қўяди».

Боболар ва момолар тарбияси. Ўзбек оиласида бола онгида соғлом ғоя ва билимлар шаклланиши жараёнида оиланинг катталари — боболар, момолар, яқин қариндош-уруғлар ҳам бевосита иштирок этади. Азалий

удумга биноан, бола тарбиясида ота-онадан ҳам кўра, бобо ва бувиларнинг таъсири кучлироқ бўлади. Улар оиладаги маънавий муҳитнинг бошқарувчилари ҳисобланади. Бундай тарбия анъанаси буюк аждодларимиз тақдирида муҳим ўрин тутган. Масалан, Амир Темурнинг неваралари тарбияси билан уларнинг оналари эмас, улуғ бибилари-бувилари шуғулланган. Хусусан, Шоҳруҳ Мирзо, Муҳаммад Султон Мирзо, Халил Султон Мирзо, Улуғбек Мирзо сингари темурий шахзодалар Сароймулкхоним кўлида тарбия топган.

Хуллас, ота-она ўз боласини ахлоқи ва ҳуқуқий маданияти учун жамият олдида жавобгардир. Ота-оналик бурчига эътиборсиз қараш, фуқаролик масъулиятини ҳис этмаслик муҳим ижтимоий бурчни бажармаслик билан тенгдир. Чунки болани дунёга келтиришдан кўра, уни жамиятга нафи тегадиган, соғлом эътиқодли, солиҳ фарзанд қилиб тарбиялаш мушкулроқдир.

Маҳалла — тарбиячи. Ўзини ўзи бошқаришнинг миллий модели бўлган маҳалла халқимизнинг азалий удумлари, урф-одатлари ва анъаналарига таянган ҳолда, улкан тарбиявий вазифани бажаради. Кексаларнинг панд-насихати, катталарнинг шахсий ибрати, жамоанинг ҳамжиҳатлиги мисолида одамлар онгига эзгулик ғоялари сингдириб борилади.

Маҳалла, аввало, соғлом ижтимоий муҳитдир. Бу ерда кучли таъсирга эга бўлган жамоатчилик фикри маҳалла аҳлининг хулқ-атвори, ўзаро муносабатларини адолат ва маънавий мезонлар асосида тартибга солиб туради.

Маҳаллада кенг жамоатчилик ўртасида мафкуравий ишларни самарали йўлга қўйиш учун катта имкониятлар мавжуд. Айниқса, миллий қадриятлар, меҳр-оқибат, эл-юрт шаъни учун кураш каби фазилатлар камол топишида маҳалланинг ўрни беқиёс. Агар маҳаллада ўсган қиз ҳақида бошқа бир одам ноўринроқ гап айтганини ўша қизнинг маҳалладоши эшитиб қолса, шу қизнинг шаъни учун курашади, уни оқлашга, бегона одамни эса тартибга чақиришга ҳаракат қилади.

Маҳалла доирасида амалга ошириладиган мафкуравий таълим ва саводхонлик курсларини ташкил этиш, анъанавий байрам ва тадбирлар пайтида муҳтож оилаларга ёрдам кўрсатиш, иқтидорли ёшларни рағбатлантириш, аёллар нуфузини ошириш, турли адолатсизликларнинг олдини олиш, оммавий ахборот воситалари имкониятларидан фойдаланиш, диний муассасалар, мачитлар билан ўзаро алоқани яхшилаш, ҳамкорликда тадбирлар уюштириш, «Оила дорилфунунлари»да ота-оналар саводхонлиги ва турли авлод вакиллари ўртасидаги муносабатларни такомиллаштириш орқали ғоявий тарғибот ўзига хос тарз-да амалга оширилади. Яъни, бунда ҳам таъсир воситалари сифатида ижтимоий реклама, турли курслар ташкил этиш, оилаларга психологик хизматни йўлга қўйиш, тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш, оталар насихатлари асосида ёшларни тарбиялаш ишида кенг фойдаланиш, ОАВ орқали берилаётган маълумотларнинг психоллингвистик

таҳлилини амалга ошириш, ижтимоий фикрнинг маҳаллалар бўйича мониторингини олиб боришга аҳамият бериш керак. Шунда маҳалла фуқароларни, биринчи навбатда, ёшларни миллий ғоя руҳида тарбиялашнинг чинакам таъсирчан ўчоғига айланади.

Иккинчидан, оилага психологик ёрдам кўрсатиш шахобчаларининг ташкил этилиши ҳам оилаларда рўй берадиган турли муаммоларнинг ечимини ижтимоий услублар воситасида ҳал қилиш имконини беради. Уларнинг асосий вазифаларидан бири — ота-оналар ва фарзандлар учун миллий ғоя руҳидаги тадбирлар ва маслаҳатлар мажмуини ишлаб чиқишдан иборат бўлади.

Аёл, она — эзгулик тимсоли. Мафкуравий тарбияда онанинг алоҳида ўрни ва нуфузини ҳисобга олиб, хотин-қизларнинг бола тарбияси ва оилавий рўзғор ишларини юритиш борасидаги билимдонлигини такомиллаштириб бориш, «оналар мактаблари» ташкил этиш ҳам катта амалий аҳамиятга эга бўлади. Чунки Президентимиз, ҳукуматимиз томонидан аёлларга билдирилган юксак ишончнинг замирида бу мўътабар зотларга хос буюк оналик меҳр-муҳаббати, уларнинг мафкуравий тарбияга кўшажак куч-ғайрати, ноёб истеъдодларининг эътирофи ётади. Жаҳон маданияти ва маънавиятига катта ҳисса қўшган Мусо-Хоразмий, Беруний, ибн Сино, Имом Бухорий, Аҳмад Фарғоний, Амир Темур, Улуғбек, Алишер Навоий, Бурҳониддин Марғинонийларни дунёга келтириб, тарбия берган момоларимизнинг ворислари бўлган замонавий аёллар ҳам соғлом фикрловчи, Ўзбекистон тараққиёти учун бутун билим ва иқтидорини аямайдиган ёшларни тарбиялаб беришига шубҳа йўқ. Зеро, Юртбошимизнинг «Ҳар қайси жамиятнинг маданий даражаси ва маънавий баркамоллиги аёлларга бўлган муносабат билан белгиланади», деб уларнинг бугунги ҳаётимиздаги ўрнига катта аҳамият бераётгани бежиз эмас.

ЭСТЕТИК ТАРБИЯ — кишиларда эстетик ҳис, эстетик онг ва муносабатни шакллантиришга қаратилган тарбиянинг алоҳида бир шакли. Жамиятда тенглик ва ижтимоий адолат принциплари қарор топиб боргани сари кишиларни Э.т.га бўлган эътибор ортиб бораверади. Моддий-иқтисодий ва умуммаданий имкониятларнинг кенгая бориши, қашшоқлик ва саводсизликнинг тугатилишида Э.т. жуда муҳим омил бўлиб хизмат қилади. Оммавий ахборот воситалари, хусусан, радио, кино, айниқса, ойнаи жаҳон кабиларнинг кенг амал қилиши натижасида бадиий ахборот ҳажмининг ҳам кескин ортиб кетиши Э.т. аҳамиятининг тез суръатларда кўтарилишига олиб келмоқда.

ЎЗ-ЎЗИНИ ТАРБИЯЛАШ - 1) ўзини ўзи тарбия қилиш; 2) индивиднинг ижтимоий фаол ва ахлоқий комил инсон ҳақидаги тасаввурига мувофиқ ўзининг маданий-маънавий жиҳатларини ривожлантириш ва турмуш тарзини такомиллаштиришга аниқ мақсадга қаратилган фаолияти.

Ў.т. — комилликка интилиш, инсоннинг керак тартибда ривожланиши, ўз ривожининг истиқбол ва меъёрларини ўзи белгилаши. Шахснинг бутун ижтимоий-маънавий тузилишини қамраб олади, инсоннинг у ёки бу айрим қобилиятини шакллантиришга олиб келмайди. Тарбиянинг маъмурий буйруқбозлик, авторитар усуллари ҳукмронлик қилганда ижтимоий ҳаётни қатъий меъёрлаштириш дилеммаси ҳисобланиб, қадриятлар, манфаатлар ва эҳтиёжлар тизимида амалга оширилади. Ў.т. жараёнида индивид ўз-ўзига танқидий муносабати орқали ўзини қуршаган ижтимоий муносабатлар оламини, мавжуд меъёрлар, қоидалар, қадриятлар ва ахлоқларни танқид қилади. Ў.т.нинг асосий мақсади ўзидаги бошқаларга ёқмайдиганларни йўқ қилиш, ўзини индивид атрофидаги кишилар ва оламни қандай кўришни хоҳласа, шундай «қилишга интилиш». Ижтимоий педагогикада, ижтимоийётчи педагоглар фаолиятида катта аҳамиятга эга.

ҒАЙРИАХЛОҚИЙ ХУЛҚ — маънавий бузилиш оқибатида шаклланадиган, расман тан олинган ёки амалда мавжуд бўлган ахлоқ меъёрлари, баҳолар, анъаналар, хулқ-атвор намуналари тизимига мос келмайдиган кишиларнинг хатти-ҳаракати, хулқи. Ғ.х.ни белгилаш мезонлари мутлоқ ёки нисбий бўлиши мумкин. Том маънода ғайрияхлоқий деб, кишиларнинг умуминсоний маънавият меъёрларига мос келмайдиган хаттиҳаракати ва хулқи тан олинади («ёлғон сўзлама», «ота-онангни хўрлама», «зўравонлик қилма», «бировнинг жонига қасд қилма», «ўғрилиқ қилма», «бошқаларга ёмонликни соғинма» ва б.). Бу оддий ахлоқий мезонлар инсоният томонидан асрлар мобайнида ишлаб чиқилган, вақт синовидан ўтган ва умум тан олган ҳисобланади. Ғ.х.ни белгилашнинг мутлоқ мезони шундай тамойилларга асосланади. Маънавий мезонларнинг нисбийлиги турли жамиятларда яхшилик ва ёмонлик турлича тушунилиши б-н боғлиқ. Инсон хулқ-атворида ғайрияхлоқий деб тан олинган хулқни амалга оширишда у бошқа маданият ёки тарихий даврга тааллуқли меъёрлар, анъаналар, маънавий қоидаларга амал қилган бўлиши мумкин. Кишиларнинг ахлоқ меъёрларига зид, миллий ёки диний онг орқали шаклланган хулқи ва ҳаракати ҳам ғайрияхлоқий баҳоланиши мумкин. Яна бир талқин эҳтимолдан холи эмас. Ахлоқий меъёрлар сиёсий ва мафкуравий тавсифда бўлган жамиятда (яъни, сиёсий мақсадлар ва ғоявий идеалларга мослари ахлоқий ҳисобланадиган жамиятда) умуминсоний ахлоқий мезонларга асосланган хулқ Ғ.х. сифатида баҳоланиши мумкин. Шунинг учун у танқидга ҳамда жамият томонидан рад этилишга маҳкум деб ҳисобланади.

ЁШ ОНАЛАР МАКТАБИ.

Мақсади: Маҳаллада истиқомат қилувчи хотин-қизларнинг ижтимоий-сиёсий фаоллигини ошириш, мустаҳкам ва соғлом оилани шакллантириш учун шароит яратиш, болани тарбиялаш, жисмоний ва маънавий ривожлантиришда она ва оиланинг фарзанд тарбиясига масъулиятини ошириш, миллий анъаналарни ва қадриятларни тиклаш, ватанпарварлик туйғусини сингдириш, йигит ва қизларни турмушга тайёрлаш,

маънавиятимиздаги энг илғор ахлоқ-обод қоидаларини ёш авлод онгига сингдириш, болаларни тарбиялаш ва мактаб таълимига тайёрлаш дастлабки тушунчаларини шакллантириш, оналарда зарур педагогик билим ва малакалар ҳосил қилиш мақсад қилиб қўйилган.

Вазифаси: “Ёш оналар мактаби” маҳалла хотин-қизлар қўмитаси ва ўз худудидаги оилавий поликлиника, мактаб, мактабгача таълим муассасаси билан ҳамкорликда фаолият юритади, университети маҳалланинг диний маърифат ва маънавий-ахлоқий тарбия масалалари бўйича маслаҳатчи бошқаради, унга янги фарзанд кўрган, фарзанди мактаб ёшигача бўлган ёш оналар аъзо қилинади. “Ёш оналар мактаби”нинг ўз дастури ва иш режасига асосан фаолият юритади, унинг йиғилишлари ҳар ойнинг учинчи чоршанбасида ўтказилади.

ОИЛА АЪЗОЛАРИНИНГ ҲУҚУҚЛАРИ. Оилада ва жамиятда эр ва хотин тенг ҳуқуқларга эга. Бу ерда қонунда белгиланган ҳуқуқлар ҳақида гап кетмоқда. Бундай тенглик сайлаш, сайланиш, касб танлаш, ишлаш, билим олиш, ўзига ёр танлаш ва ҳаказо ҳуқуқларда ўз ифодасини топади. Лекин икки жинснинг биологик, руҳий тузилиш нуктаи назаридан бундай тенглик йўқ. Шунинг учун аёл ва эркакнинг оилада рўзгор тебратиш, фарзандларни тарбиялаш, фарзандларнинг оила юмушлари ва вазифаларидаги меҳнат тақсимоти масалаларидаги ҳуқуқ ва бурчларида бирмунча тафовутлар мавжуд.

Эркакнинг вазифаси - оилани маънавий, иқтисодий қўллаб қувватлаш, Аёли ва фарзандларининг ташвишларига шерик бўлиш, Оилага соя солаётган хавф-хатарларга қалқон бўла билиш. Оила аъзоларига ғамхўр бўла билиш.

Аёлнинг вазифаси - оилада фарзанд тарбияси билан шуғулланиш, уларни оқ ювиб, оқ тараш, Эркак ташиб келган озиқ-овқатларни пишириш, меҳмон кутиш, Эр ва болаларни ишга ва ўқишга кузатиш, кутиб олиш.

Эр ва аёлнинг вазифалари юқорида санаб ўтилганлардангина иборат эмас, албатта. Бу вазифаларнинг барчасини санаб ўгишнинг ҳеч қандай иложи йўқ. Оила шароитидан келиб чиққан ҳолда, ҳар бир ишни ўз тафаккурини ишга солиб, вазифаларини белгилаб олмоғи ва уларни шундай бажармоқлари лозимки, уйга келган ҳар бир меҳмон туз-насибасини тотиб, қайтаётганида оила аъзолари орасидага ўзаро ҳурмат, уларнинг ҳар бирининг ақлу фаросатига тасаннолар ўқиб кетсин.

Оила деб аталмиш аравани тортиб бораётган эр ва хотиннинг бир-бирига елкадош бўлишини, ўзаро одобларини, бир-бирига бўлган меҳрибонликларини кўрган фарзандлар улардан ўртак олэдилар ва уларга ўхшашга ҳаракат қиладилар, Чунки фарзанд айтган насиҳатингизни эсидан чиқариб юбориши мумкин, аммо кўрганини эсидан чиқармайди. Оилада фарзанд тарбиясининг бу жиҳатини ҳеч қачон эсдан чиқармаслик лозим.

ОТА – бу оиланинг устуни, қалқони ҳисобланади. ота фарзандлари учун барча нарсага тайёр инсон. У бутун куч ва қувватини фарзандларини комил инсон қилиб тарбиялашга сарфлайди. Ота оиладагилар яшаши учун уй – жой ҳозирлайди. Кийинтиради, едириб ичиради. Оиланинг равнақи учун биринчи галда ҳаракат қиладиган инсон бу отадир. “Оталарнинг ўз фарзандларига нисбатан бўлган муҳаббат қасри асосларидан бири – бутун куч ва қувватларини фарзандларининг фаросат, камолот б-н безатиб, уларнинг вужудини касбу ҳунар либоси билан кийинтирмоқлари лозим.

ОТА-ОНАНИНГ ФАРЗАНД ОЛДИДАГИ БУРЧЛАРИ.

- фарзандга чиройли исм қўйиш (фарзандингиз ўз исмини ўзгаларга айтишга орланмасин);
- чақалоқлигида қулоғига азон айттириш;
- саводини чиқариш, иқтидорига қараб билим бериш, имкониятига яраша ўқитиш ва касб-ҳунар ўргатиш;
- уйлантириш, турмушга чиқариш;
- уйли-жойли қилиш;
- фарзандлар орасидаги мерос тақсимоотида адолатли бўлиш.
- Фарзандларни ҳамиша ҳалол топилган лўқма билан боқиш.

ФАРЗАНДНИНГ ОТА-ОНА ОЛДИДАГИ БУРЧЛАРИ.

- ота-онанинг панд-насихатларига қулоқ осишга уларга ҳар доим ёрдам бериш, меҳрибон, эътиборли бўлиш, оила ишларига ҳам маънавий, ҳам иқтисодий ёрдам бериш;
- ҳар бир фарзанд ўз сингил ва укаларига меҳрибон, йўлбошчи ва йўлдош, одобда, ахлоқда, ишда, илм-ҳунар ўрганишда ўрнак бўлиш;
- ота-оналарининг нимага муҳтож эканликларини қалбан ҳис қилиш, уларга бу борада амалий меҳрибонлик кўрсатиш;
- оилага бераётган маънавий ва иқтисодий ёрдамини миннат қилмаслик;
- таваллуд, байрам ва ҳайит кунларида йўқлаб туришни қанда қилмаслик;
- кекса ота-оналарига алоҳида ғамхўрлик кўрсатиш, ширин муомалада бўлиш, орзу-ниятларининг амалга ошишида ёрдам бериш
- вақт-саоти етиб, бандаликни бажо келтирсаларг иззат-икром билан охириги манзилга кузатиш, маракаларини камтарона, дабдабасиз, қариндош-уруғлар, уни билган, ҳурмат қилган энг яқин одамлар билан ўгказиш.

ОИЛА ТЕЖАМКОРЛИГИ. Рўзғорга маош», оила жамғармаси тежамкорлик билан, ҳисоб-китоб қилиб ишлатилса, оила юритиш тартибга туша бошлайди. «Ҳисобини билмаган ҳамёнидан айрилур», - дейди халқимиз, Ҳа, оила жамғармасини ақл билан ҳисоб-китоб қилиб ишлатмасангиз, бирингаз икки бўлиши қийин. Қаерда ҳамма нарса

тежаб-тергаб ишлатилса, топилган пул расамадди билан сарфланса, ундай жойда «молиявий инқирозлар» содир бўлмайди.

Ҳозир кўпинча ота-оналар болаларига қимматбаҳо мебеллар ҳатто машиналар совға қиладилар уй қуриб берадилар. Лекин оиланинг молиявий аҳволини қандай яхшилаш, қандай рўзгор тебратиш, маошни қандай тасарруф этишни етарли даражада ўргатмайдилар. Шунинг учун ёшлар кўпинча хайрон бўладилар: «Дадамларнинг бир ўзларининг мшшлари оиламизни боқишга етар эди, Мен эса дадамдан уч баравар кўп маош олсам ҳам оиламга етмайди», Хўш, бу ҳақда ҳеч ўйлаб кўрганмисиз? Нима учун бундай?

Оилага келаётган даромадни режали сарфлаш муҳим аҳамиятга эга. Пешона тери тўкиб топилган сармойани ҳар биримиз тўғри сарфляпмизми? Пулни тежаб-тергаб ишлатиш, жамғариш теран ақл ва фаҳм-фаросатни талаб қилади.

Рўзгор режасиз олиб бориладиган хонадонларда маош олинган куни байрам. Ўша куни болаларига қимматбаҳо ўйинчоқлар харид қиладилар, катта-катта сарф-ҳаражатлар қиладилар, Худа-беҳуда турли йиғинлар, чақириқлар қиладилар. Уй бекаси ўзига охириги мода, қимматбаҳо кийим-кечак, оёқ-бош кийим, атир-упа, тилла тақинчоқлар оладилар. Қарабсизки, маош, унча-мунча жамғарма ҳам кейинги ойликка етмасдан тугаб турибди.

Тежамкорлик жуда кенг тушунча бўлиб, уни пул тежамкорлиги кийим-кечак тежамкорлиги, оёқ-бош кийим тежамкорлиги, озиқ-овқат маҳсулотлари тежамкорлиги каби бир қанча жабҳаларга бўлиш мумкинки, уларнинг ҳар бирининг ўзига хос жиҳатлари мавжуд. Тежамкорликка олиб келувчи муҳим жиҳатлардан бири асраб-авайлашлиқдир, Уй-рўзгор буюмлари - идиш-товоқлар, кўрпа-ёстиклар, мебеллар, уй-рўзор асбобларини асраб-авайлаб ишлатиш пировард натижада оила иқтисодининг умумий тежамкорлигига олиб келади. Оиладаги тежамкорлик биринчидан даромаднинг баракали бўлишига, иккинчидан, ортиқча ҳаражатларнинг камайишига, учинчидан, зарур бўлган янги ҳаражатларга, харидларга имкон яратади. Натижада оиланинг умумий осойишгалиги таъминланади, моддий ва маънавий савияси, нуфузи ортади.

Шу нарсани таъкидлаш лозимки, тежамкорлик, кўпчилик ўйлаганидек ва тушунганидек, фақат ночор ёки ўрта ҳол оилаларга хос бўлиши лозим бўлган хислат эмас. Давлатингиз, бойлигингиз қанчалик бисёр бўлгани билан уни тежаб-тергаб сарфламасангиз, бир куни келиб хор-зор бўлишингиз, ўз пайтида ботмонлаб сарфлаган нарсангизнинг бир мисқолига ҳам муҳтож бўлиб қолишингиз ҳеч гап эмас. «Ўтиб еганга тоғ ҳам чидамас», дейди халқимиз, Шундай экан, доимо борини асраб-авайлаш, тежаб-тергаб сарфлаш, йўғини тежамкорлик билан бор қилиб яшаш ҳаёт маданиятининг муҳим бир бўлагидир.

Қандай тежаш, нимада тежаш масаласини ҳал қилиш учун оила даромади ва буромадининг ҳисобини олиб бориш, уларни таҳлил қилиб туриш лозим. Рўзгорга бир ойга нимага қанча сарф қилинди? Кейинги

ойгачи? Фарқи қанча? Қайси ойга кўпроқ харажат қилннган, нега? Буларнинг ҳаммасини аниқлаб, сарҳишб қилиб, умумий хулоса асосида кейинги ойнинг режасини тузиб олиш лозим. Шу тарзда оила бюджети мукамаллашб, изга тупшб боради. Маданий, режали оила тебратиш, ҳаёт кечириш тамойиллари шаклланиб боради, рўзғорга барака киради, умр мазмуни бойиб боради.

Кийим-кечакларни, оёқ кийимларни асраб-авайлаб кийиш, уларнинг қайси бирини қаерга, қачон, қандай кийиш умумий тежамкорликка олиб келувчи маданий хислатлардан биридир. Қаерга, нима ва қандай кийинишингиз сизнинг умумий ички нафосатингиздан далолат беради. Тўйга хос кийиниш, ўзни тугаш лозим бўлгандек, азага, кўчага, уйга, дам олишга, ишлашга ҳам шу нарсалар хосдир. Бу ерда мақсадга мувофиқлик тамойилига амал қилиш катта рол ўйнайди. Тўйларга, туғилган кунларга, умуман хурсандчилик йиғинларига киядиган кийимларингиз, масалан, зарли ёки қимматбаҳо бўлиши, тақинчоқлар тақинишингиз мумкин. Лекин бундай аснода ишга бориб бўлмайди. Хизматчи бўлсангиз, бу билан касбдошларингиз, ходимларингиз орасида ҳасад, адоват, кибр-ҳаволик, мешчанлик, менсинмаслик вазиятини вужудга келтирасиз, ўзингизга нисбатан хурматсизлик муносабатини қарор топтирасиз. Тарбиячи бўлсангиз эса, сизнинг бундай кийиниш маданиятингиз умуман касбий бурчларингиз билан бир қолипга сиғмайди. Агар бевосита ишлаб чиқариш соҳасида ишласангиз бу ҳақда гапириб ўтиришнинг ҳам ҳожати йўқ.

Уй-рўзғор асбобларини ишлатишнинг ҳам ўзига хос тамойиллари мавжуд. Кундалик рўзғорга, меҳмонга, алоҳида тантанали кунларга ишлатиладиган асбоблар бошқа-бошқа бўлгани маъқул. Шунингдек ҳар бир неъмат, масалан, чой, ширинликлар, туз-намаклар (туз, қалампир, мурч, райхон, горчица, зира, томат ва ҳ. к.) ва бошқалар учун тутиладиган асбобларнинг алоҳида-алоҳида ва бут бўлиши мақсадга мувофиқдир. Улар ишлатилиб бўлгандан кейин яхшилаб ювилиб, артилиб, яна жой-жойига авайлаб қўйиб қўйилиши керак.

Ҳар бир оилада кўрпа-тўшак, чойшаб-ёстик, гилам-палас каби юмшоқ мебеллар, стол-стул, ойна-жавон, девор-жавон, идиш-жавон каби қаттиқ мебелларнинг бўлиши табиий. Уларнинг қай даражадалиги, қандай жойлаштирилганлиги, тозаллиги, қандай ишлатилишга қараб шу оиланинг турмуш маданиятига баҳо бериш мумкин. Шундай экан, турмушда бу масалаларга жиддий аҳамият бериш лозим. Тугаладиган ўрин-кўрпаларнинг чойюабга кийдирилган бўлиши ва уларнинг тоза бўлиши, кам тутиладиганларининг тез-тез ёйилиб, шамоллатиб турилиш, гилам-паласларни тез-тез чангютгич билан тозалаб, химиявий усулда ёки уй шароитида ювиб турилиши, мавсумга қараб уларни ишлатиш ва сақлаш масалаларига катта аҳамият бериб турилиши лозим. Қаттиқ мебелларни ҳам вақти-вақти билан ювиб-артиб туршп, бузилган эшик, ошиқ-мошиқларини, кўчган, қирилган жойларини ўз вақтида таъмирлаб туриш керак бўлади.

Ҳар бир нарсада меъёр бўлганидек тежамкорлик масаласида ҳам муайян қолипдан, чегарадан чиқмаслик лозим, Тежамкорлик хасислик амалига айланиб кетмаслиги керак. Организм учун етарли бўлган даражада озикланмасдан, тананинг заифланиши ҳисобига мол-дунё йиғиш, оила аъзоларининг, фарзандларнинг ётиб-туришлари, ривожланишлари, билим олишлари учун шароит яратмасдан иқтисод қилига ҳисобига бойлик орттириш бориб турган хасисликдир. Шунингдек мавжуд бойликни ноқерак, меъеридан ортиқ марақа, тўй-ҳашамларга, кийим-кечакларга, қўш-қўш иморату, чет эл машиналарига сарфлаш мешчанлик, ўзни кўрсатиш, дабдабазлик, ўзни ўзгача устун қўйиш, худбинликдир. Қолаверса, маданий савиянинг етипшаслиги, нодонликдан далолатдир.

ОИЛА ПЕДАГОГИКАСИ. Комил инсонни вояга етказишда оила ва жамиятни ўрни уни тарбиядаги узвийлиги, узлуксизлик асосида амалга ошириш бу яхлит бир қонуний жараён дир.

Оила педагогикаси жамиятнинг шахс тарбиясига доир муҳим давлат сиёсатидаги устувор вазифаларини мукамал бажаришида хизмат қилади, таълим–тарбияга доир билимлар муштарак ҳолда жамлаб фарзанд тарбиясига доир тартиб, қоидаларнинг синовдан ўтказувчи ва амалда тадбиқ қилувчи ота – онанинг фаолиятидир.

Оила педагогикасининг предмети:

- Таълим–тарбиянинг замонавий талаб даражасига ва тарбия қонуниятларига амал қилади;
- Оилада бериладиган тарбия мазмуни;
- Оилада фарзанд тарбиясида қўлланадиган усул ва воситалар;
- Инсониятни маънавий ривожланиши билан оилада фарзанд тарбиясининг уйғунлиги;
- Оилада фарзанд тарбиясидаги маҳорат ва маданиятига амал қилиш;

Оила педагогикасининг мақсади:

Оила тарбиясига доир муаммоларнинг ҳолати, қонуниятларини ўрганишга қаратилади.

Оила тарбиясининг вазифалари:

- Оила тарбиясига доир бир бутун муаммоларни ҳал қилиш;
- Оилавий тарбиянинг самарадорлигини ошириш ва унинг давлатни устувор талабларига жавоб берадиган комил инсон тарбиялашдир;
- Оила тарбиясида миллий қадриятлардан ўринли фойдаланиш, педагогик қонун - қоидаларга риоя қилишдир;
- Фан ва техника ютуқларидан унумли фойдаланиш;
- Илғор оилалардаги муовафақиятли иш услубларини ўрганиш;
- Ота–оналарни педагог мутахассислар билан ҳамкорлигини ўрнатиш қабиларни амалга ошириш;
- Баркамол инсон тарбиясига доир муаммоларни ҳал қилиш иомий ва ҳаётий изланишларни талаб этади.

Оила педагогикаси фанини мазмундорлигини таъминловчи бадиий адабиёт, санъат асарлари, миллий мерос ва умумий инсоний қадриятлардир.

Оила тарбиясидаги болалар ҳаётини тугри уюштириш, уларни вақтдан тугри ва унумли фойдаланишнинг асосий гарови эканлигини ота-оналар ўз фарзандларига уқтиришлари лозим. Оила тарбияси масалалари бўйича махсус Абу Али Ибн Сино «Тадбир ал-манозил» номли асарини ёзган. Унда олим ота-онанинг болаларни тарбиялашдаги вазифаларини ёритган. Асарда оилада ота-онанинг вазифаси ва бурчига ва оила муносабатларига тўхталар экан, айниқса ота-оналарнинг оилада меҳнатсеварлиги билан фарзандларини ҳам касб ва ҳунарга ўргатиш борасида муҳим фикрлар баён этади.

Ибн Сино тарбиявий қарашларида оила ва оилавий масалаларига кенг ўрин берилган.

Ота оилада ўз фарзандларига ҳар томонлама юриш-туришда, нутқ одобида, сўз маданиятида, ўзаро муомала жараёнида энг муҳими амалий иш фаолиятида тўғрилиқ ва ҳаққонийлик, самимийликка намуна бўлмоғи керак. Оилада фарзанд тарбиясининг тўғри йўлга қўйишнинг асосий воситаси унинг маънавий оламида эътиқодни шакллантириш, деб ҳисоблаган эди олим.

ОИЛА ПЕДАГОГИКАСИНING ИЛМИЙ-ТАДҚИҚОТ МЕТОДЛАР.

Илмий тадқиқот методлари кўпроқ оилавий муаммоларни ҳал қилиш мақсадида тадқиқотчилар томонидан олиб борилади. Оилавий муаммоларни ўрганиш дастлаб манбаъларга мурожат этилади шу жиҳатдан дастлабки метод:

Адабиётларни ўрганиш методи. Оила педагогикасига доир адабиётларни ўрганиш жараёнида миллий ва умуминсоний қадриятларни акс эттирувчи, мутафаккир ва маърифатпарвар педагогик олимларнинг асарлари, Мустақил Ўзбекистоннинг иқтисодий, сиёсий, ва маънавиятига доир адабиётлар, Ўзбекистон юртбошиси

И.А.Каримов асарлари рисола ва мақолалар, педагогик, психологик, бадиий ва оммавий адабиётларни ўрганиш.

Кузатиш методи. Кузатиш адабиётларни ўрганишдан кейин бошланади. Кузатишда ота – она бирор мақсадни кўзда тутиб ташкил этади. Кузатиш режалаштирилади, унинг дастури тузилади. Бунда кузатиш тезлиги, сони, манзили, вақти, вазиятни кузатиш, материалларни қайд қилиш муддати белгиланади. Кузатиш муддатига кўра икки турга ажралади: қисқа ва узок муддатли кузатиш. Қисқа кузатиш объектнинг кундалиқ фаолиятидаги ўзгаришлардан маълум ҳулосага келиш. Узок муддатли кузатиш - қўйилган мақсад,режа ва дастур асосида олиб борилиб, маълум илмий, якуний ҳулосага келинади. Кузатишнинг якунини қайд қилишда киносьёмка, видео ёзуви, телевидения ва бошқа техник воситалардан фойдаланиш мумкин. Кузатиш методидан тўғри фойдаланиш ўқув – тарбия жараёнининг самарадорлигини оширади. Янги ижодий фаолиятга бошлайди.

Сухбат методи. Тадқиқот мавзусининг бирор томони ёки ҳодисалари ҳақида билиб олиш мақсадида маълум маъсул шахслар билан оғзаки саволлар берилиб, улардан ахборот олиш жараёнидир. Сўроқлар мавзу

доирасида мантиқан, мазмунли, тартибли, аниқ ифодасига эга бўлиши лозим ва уни тўғри ёки нотўғрилигига қараб жадвал тузиб натижаси аниқланади. Сухбат методи жараёнида интервью ҳам олиш мумкин. Ўринли, мантиқан юксак жавоблар ёки ноаниқ жавоблар магнит ленталарига ёзиб борилади ва таҳлил этилади. Ёзма жавобларни оммавий равишда йиғиб олиш методи анкета методи деб аталади. Анкеталар ишлаб чиқиш мураккаб илмий жараён. Тадқиқот натижаларининг ишончлиги анкеталар мазмунига, берилган саволлар шаклига, тўлдирилган анкеталар сонига боғлиқ бўлади. Одатда анкеталар анкета маълумотларини ЭХМда қўллаб математик статистика методлари билан ишлашга имкон берадиган қилиб тузилади. Хужжатларнинг етарли даражада аниқлик билан шундай таҳлил қилиниши аниқ педагогик жамоаларнинг реал фаолиятидаги сабабли боғлинишлари ва боғлиқликларини аниқлашга ёрдам беради.

Педагогик эксперимент. Ҳар қандай илмий – педагогик тадқиқотнинг асосидир. Педагогик эксперимент ёрдамида илмий гипотезаларнинг ишончилиги текширилади, педагогика тизимларининг айрим элементлари ўртасидаги боғлиқлик ва муносабатлар аниқланади. Табиий эксперимент ва лаборатория эксперименти педагогик эксперимент асосий турлари ҳисобланиб, улар кўпгина турларга бўлинади. Табиий эксперимент шароитида Янги ўқув режалари, дастурлар дарсликлар ва ҳоказолар одатдаги ўқув режимини бузмай туриб текширилади. Педагогик эксперимент – бу ҳам кузатиш, лекин у педагогик жараённинг ўтиш шароитларини мунтазам ўзгартириш муносабати билан махсус ташкил этилган бўлади. Педагогик жараён аниқроқ ўрганиш учун экспериментатор ўзи ташкил этган жараённи кузатади. У педагогик жараёнига аралашади, тарбияланувчилар билан тарбиячи фаолиятининг муайян шароитларини яратади. Педагогик эксперимент дастлабки маълумотларини, аниқ шароитларни ва ўқитиш усулларини ёки тадқиқ қилинадиган материалларни аниқ белгилашни, шунингдек, эксперимент натижаларини ҳар томонлама ҳисобга олишини талаб этади. Лаборатория педагогик эксперимент илмий тақиқотнинг қатъий шаклидир. Жуда кенг педагогик контекстан унинг муайян томони ажратиб олинади, натижалари аниқ текшириб боришга ва ўзгарувчан катталиклар ўрнини алмаштиришга имкон берадиган сунъий шароит яратилади. Қуйидагилар педагогик экспериментнинг босқичлари ҳисобланади: экспериментни режалаштириш, эксперимент ўтказиш ва натижаларни шарҳлаш. Режалаштириш эксперимент мақсади ва вазифасини белгилаш, эксперимент натижаси таъсир этувчи омиллар ва улар даражасининг миқдорини аниқлашни, керакли кузатишлар сони, эксперимент ўтказиш тартиби, олинган натижаларни текшириш методларини ўз ичига олади. Экспериментни ташкил этиш ва ўтказиш белгиланган режага қатъий амал қилган ҳолда олиб борилиши керак. Шарҳлаш босқичида маълумотлар йиғилади ва қайта ишланади. Эксперимент ўтказиш ишончилилик тамойилига жавоб бериш учун қуйидаги шартларга риоя қилиш керак, яъни:

- 1) Текширувчилар сони ва тажрибалар миқдорининг оптимал бўлиши;
- 2) Тадқиқот методларини ишончилиги;

3) Фарқларнинг статистик жиҳатдан аҳамиятлилигини ҳисобга олиш.

Турли методларнинг самарадорлигини ва сифатини оширишга имкон беради. Бунга математика методларининг ҳамда ҳисоблаш – ечиш қурилмалари ёрдамидаги эксперимент натижаларининг педагогикага кириб келиши ҳам ёрдамлашади. Одатда ўртача арифметик миқдор, модда, меридиана, дисперсия, танлаб олинган тўплам мажмуининг ўртача квадратик четга чиқиши, ўртача олинган қиймат ҳатоси, белгиларни тузатиш коэффициентлари ҳисоблаб чиқилади. Илмий тадқиқот натижаларини амалда қўлланиши. Тугалланган тадқиқотда энг муҳим нарса унинг натижаларини амалда қўллашдир. Мустақил Ўзбекистон шароитида Янги илмий билимлар жуда тез тўпланиб бормоқда. Бироқ уларни амалий ишга жорий этиш йўлида қийинчиликлар ҳам борлиги кўзга ташланмоқда.

Оила шажарасини ўргатиш таҳлил қилиш методи – педагогика ҳодисалари ва фактларини текширишда оиланинг келиб чиқиш тарихи мукамал ва чуқур ўрганмоқ лозим. Оила ҳақидаги маълумотни таҳлил қилишда таълим қонунига амал қилинмоғи лозим.

Болаларни оилада ижодий қобилиятини ўрганиш методи – оилада болаларни ижодини ҳамда уларни турли – туман ишларини ўрганиш ва таҳлил қилиш педагогик тадқиқотнинг самарали методларидан биридир. Иқтидорли болалар ақлий қобилиятлари, олижаноб ахлоқий қиёфалари, эстетик дидлари, синчковликлари ва қизиқувчиликлари билан ажралиб туради. Таълим қонунига ва миллий дастурида педагогика фани болалар ижодининг манбалари ва факторларини чуқур билишга ҳамда уларни янада тараккий эттириш ва такомиллаштиришнинг тугри йулларини курсатиб беришга қаратилган.

Статистика маълумотларини анализ ва синтез қилиш методи – педагогик тадқиқот керакли статистика маълумотларини маълум бир мақсад билан системали ўрганиш мустақил Ўзбекистонда Фан ва маданият, таълим – тарбияни тараккий этишга салмоқли ҳисса қўшади.

Анкеталар методи. Оила аъзолари ва болаларни сўраш усули бўлиб, у оила жамоасининг маълумотлари тўғрисидаги керакли маълумотларни олиш учун уларнинг фикрлари ва қарашларини аниқлаш учун ва касбга йўллашни белгилаш учун махсус формада ишланган бўлмоғи лозим. Анкетада кўзланган мақсадга мувофиқ саволлари бўлиб, уларни жавобларидан педагогик натижалар келиб чиқмоғи лозим.

ОИЛАДА ОТА-ОНАНИНГ ЎРНИ. Инсон камолотининг кўринишларидан бири – обрў-эътиборга эга бўлишдир. Обрў бир кун ёки бир йил мобайнида ҳосил бўладиган жараён эмас. Обрўни инсон ҳаёт мазмунидаги фаолияти жараёнида аста-секин шаклланиб боради. Ота-онанинг оиладаги обрўси тарбия воситаси сифатида хизмат қилади. Обрў оилавий муносабатлар жараёнида шаклланади.

Маънавий ахлоқий ҳислатларни, замон руҳига мос тушадиган фазилатларни шакллантиришга қаратилади. Мазкур тоифадаги оила аъзолари даврасидаги суҳбатлар, мунозаралар, бахслар мулоҳазалар ўзаро тенглик,

хурмат руҳига бўйсундирилади. Оилавий муносабатларининг ушбу кўринишда турли ёшдаги, жинсдаги болаларга мақсадга мувофиқ тарбиявий таъсир ўтказиш имконияти мавжуддир.

Шу боисдан тасодифий воқеа ва ходисаларнинг содир бўлиш турли тарзда баҳоланади ва уларга бевосита алоқадор оила аъзолари турмуш тажрибасидан келиб чиққан ҳолда ё рағбатлантирилади ёки танбех берилади, жазоланади. Бундай одилona амалга оширилган мулоқот таъсирида ўғил-қизлар руҳий дунёсида ота-онага нисбатан дилкашлик, хушмуомалалик, ўз фаолияти учун жавобгарлик, ўз-ўзини бошқариш каби муҳим инсоний фазилатлар пайдо бўлади.

Оилада муносабатнинг яна бир тури «авторитар» -- ёки «обрўталаб» муносабат деб аталиб, бунда ота-онанинг обрўси шахслараро мулоқотда ҳал қилувчи, етакчи рол ўйнайди. Шахслараро тенг ҳуқуқлилик, эркин ҳатти-ҳаракат қилиш, ташаббускорлик бунда ўз аҳамиятини йўқота бошлайди. Оила аъзоларининг юриш-туриши, ҳатти-ҳаракати кўпинча катталар томонидан чеклаб қўйилади.

Ота-она томонидан тарбиявий таъсир ўтказишнинг асосий усули бу жазолаш ҳисобланади, бироқ, онда-сонда рағбатлантириш усулидан фойдаланилганда ҳам маънавий рағбатлантириш имкониятига эга бўлмайди, муносабатдаги бундай нохушлик ота-она кўзлаган тарбиявий мақсадни амалга оширмайди ва паст самара беради. Бунинг оқибати натижасида оила аъзолари ўртасида, меҳр-оқибат ҳисси пасаяди. Ушбу пайдо бўлган салбий нуқтаи назар ота-онага нисбатан қўлланилади.

Фарзандларда ота-онага яқинлик меҳр-мухаббат ҳисси бир оз бўлсада камаяди, кейинчалик бу туйғу узоқлашиши «бегоналашиш» томонига ўсиб ўтади.

Оилавий турмуш муносабати ичида «либерал» (муросасозлик) тоифаси ҳам кўзга ташланиб туради. Оила даврасида ота ёки она муросасоз, кўнгилчанг бўлишлик ташқи кўринишидан илиқ руҳий иқлимни ўзига акс эттиргандай бўлиб туюлса ҳам, аслида унда ҳамжихатлик, ўзаро тушуниш етишмайди. Муросасозлик таъсирида фарзандлар феъл-атворида мунофиқлик, иккиюзламачилик, келишувчилик каби иллатлар таркиб топиши мумкин.

Ота-она обрўси оиладаги ахлоқий тарбиянинг гарови ҳисобланади. Буюк алломаларнинг мулоҳазаларига кўра, тарбияда ҳазилга йўл қўювчи жиддийлик ҳукм суриши лозим, лекин ҳамма иш ҳазилга, эрмакка, сертакалуфликка, адоват, тирноқ орасидан кир излашга айланиб кетмаслиги керак.

Шу боисдан муайян педагогик-руҳият қонун-қоидаларига риоя қилинган ҳолда ота-оналар тарбия принциплари, усуллари, воситалари билан қуроллангандагина ҳақиқий назокатга ва одобга эришиш мумкин. Бу нарса улардан чуқур изланишларни талаб қилади. Оилада фарзандларга тарбиявий таъсир кўрсатишининг илтимос, маслаҳат, ишонтириши, талаб қилиш, буйруқ ва танбех бериш, жазолаш, рағбатлантириш сингари қатор усулларида ўз ўрнида ва меъёрида фойдаланилмаса, кўзланган мақсадга эришиб булмайди.

Мезон туйғуси ва меъёр ҳиссига амал қилиш ота-она руҳий дунёсига, маънавиятига сингиб борса, у ҳолда фарзандларидан узоқлашиши, бегоналашиш, борди-келдига бориш, англашилмовчилик ғовининг вужудга келиши, бачканалашиш, баджаҳллик, асаббузарлик ҳулқ-атвори намоён бўлмайди.

Тарбиянинг муҳим роли нутқ ҳисобланади, шунинг учун ота-она ўз нутқида ёқимсиз оҳанг билан, мантиқсиз ва қайтариқ сўзларини ишлатиш ва қўллаш билан фарзандларни ранжитмаслик, уларда ишонч ҳиссини сўндирадиган, ҳазил-мутойиба, самимий бўлмаган фикр ва мулоҳазалардан сақланиш керак. Ҳаётда мулойимликка, ширинсуханликка, самимийликка, соф виждонлиги, дилкашлик ва ҳотамтойликка ҳамдардликка нима етсин!

Одатда, ота-она назокатли бўлгандагина ҳақиқий обрў-эътиборга эришади. Бундан ташқари обрўли бўлмоқ учун ишонч ҳар томонлама ривожланган бўлиши, шунингдек ақлий, ахлоқий эстетик жиҳатдан муайян чўққига эришган бўлиши даркор. Буларнинг барчаси ота-онадан ақл-заковатли, миллий удум ва урф-одатларни мукамал эгаллаган шахс бўлишни талаб қилади.

Оилавий турмушда фарзанд камол топишини тўғри йўлга қўйишнинг асосий воситаси болада эътиқодни шакллантиришдир. Буни болани фақат ишонтириш йўли билан амалга оширса бўлади.

Шунинг учун ота-она ўғил - қизларни вояга етказишда уларни кўр қилишга ёки асосиз буйруқ беришга таянмаслиги керак. Хўш, ота-она обрўси фарзандларда қачон пайдо бўлади? Оилавий турмуш тажрибаларидан шу нарса маълумки, ота-онанинг обрўси давлат ва оила аъзолари олдида жавобгарликни ҳис қилишдан бошланади. Мабодо ота-она ўз иши, ўз бурчи учун жавобгар эканлигини тасаввур қила олса ва унга амалиётда риоя қилса, мана шу нарса уларнинг обрў-эътибор қозониши учун асосий замин ҳисобланади. Уларнинг руҳий дунёси, маънавияти оилавий илиқ муҳит учун етарли ва таъмирчан бўлса, ўз-ўзидан обрў қозонилаверади, оила аъзолари ўртасида меҳр-муҳаббатга эришади. Агарда ота-оналар ўзларининг ҳулқ-одоб ҳислатлари, ҳис-туйғулари, ҳатти-ҳаракатларида буларга риоя қилсалар, оила аъзолари ҳамда жамоатчилик ўртасида етарли даражада обрў қозона оладилар.

Лекин, обрў қозониш шахснинг тезкорлик билан амалга ошириладиган сифати эмас. Ота-она обрўси бутун ҳаёт давомида кундалик ибратли ҳулқи, ахлоқи, интизоми, ақл-заковати, камтаринлиги, ишбилармонлиги билангина қўлга киритишади. Ибрат, намуна, чекилган заҳмат, заковат, чин эзгу ният, хайрли иш, самимийлик эвазига юзага келган обрў ҳақиқий обрў бўлади.

Бундай обрў фарзандлар ҳайрихоҳлиги ва ҳамдардлигига сазовор бўлади. Натижада оила аъзолари тотув, осойишта, иноқ, аҳил, хотиржам, ҳамжихат турмуш кечирадилар. Оиладаги фарзандлар юксак ҳис-туйғули, маънавиятли, маданиятли инсон сифатида руҳий озуқа оладилар, улар ота-оналари билан беҳад фахрланадилар, ҳис-ҳаяжонга тўладилар ва шу ҒУРУП билан яшайдилар, аста-секин энг зарур шахсий фазилатларини эгаллаб борадилар. Оилавий турмушда айрим ота-оналар

фақат тазйиқ ўтказиш йўли билан фарзандлари ҳамда бошқа оила аъзолари даврасида обрў орттиришни хоҳлайдилар, бу нарсани яшашнинг асосий воситаси деб ҳисоблайдилар. Бунда улар кўрқитиш, буйруқ бериш, руҳан эзиш, таҳқирлаш, у тазйиқ ўтказиш усуллари кўллайдилар. Гоҳо улар захархандалик ва баджаҳлликни бола тарбиясининг энг муҳим усули деб биладилар. Кўрқинч асосида болада вужудга келган «тобеликни», «бўйсунитишни» улар ўзларича фарзандлари даврасида эришган обрўси деб ўйлайдилар, тарбиянинг бу усули юқорида айтиб ўтилганидек авторитар деб айтилади.

Турмушда сохта яхшилик қилиш орқали фарзандлари олдида обрў орттиришмоқчи бўладиган ота-оналар ҳам бор. Бундай ота-оналар ўзларининг юмшоқ муомалалиги, беозорлиги, кечирувчанлиги, ён берувчанлиги, кам талабчанлиги билан фарзандларини ўзларига ром қилиб олишни истайдилар. Уларнинг феъл-атворида, на маънавиятида қатъиятлик, на талабчанлик, на барқарорлик мавжуд. Тилёғламачилик, сохталик, сунъийлик билан болада юксак инсоний ҳислатларни, олижаноб ҳис-туйғуларни, иродавий сифатларни таркиб топтириб бўлмайди. Ота-она обрўсини орттиришда ибрат кўрсатиш усули муҳим роль ўйнайди, оилада тарбия ишини муваффақиятли амалга ошириш учун ота-она тинмай ўзларини ҳам педагогик, ҳам руҳий жиҳатдан тарбиялаб боришлари керак, улар ўзларида етишмайдиган сифатларни эгаллаб бориб, мавжуд иллатларни батамом тугатишлари лозим. Чунки ота-онанинг тарбия жараёнидаги истеъдоди – бу фарзандларга нисбатан муҳаббат ва садоқатдан иборатдир.

Ота-оналар ўз фарзандлари ўртасида обрўга эга бўлишлари учун қатор чора тадбирларни амалга оширишлари зарур. Фарзандларни ёшига мос ҳолда қатор тарбиявий ишлар олиб боришлари даркор.

- Ота-оналар фарзандлари даврасида обрў орттириш учун уларнинг руҳий дунёсига кириб боришлари айтилган муддаодир. Чин обрўга эга бўлмоқчи бўлган ҳар бир ота-она қиммат вақтларини ўз норасидаларидан ҳеч маҳал аямасликлари керак.

- Оила даврасида ота-оналарнинг кузатувчанлиги, зийраклиги, сезgirlлиги, фаҳмлилиги, ҳозиржавоблилиги, самимийлиги муҳим аҳамият касб этади.

- Ота-оналарнинг ўз фарзандларига ва оиланинг бошқа аъзоларига (бува, буви, келин ва бошқалар)га меҳрибонлиги обрў орттиришнинг энг муҳим йўлидан биридир. Фарзандларининг кучига, қобилиятига, ақл-заковатига хотирасига, диққат-эътиборига, иродавий ҳислатига, қизиқишларига, кўникма ва малакаларига қараб ақлий ва жисмоний топшириқлар берилиши ва ўз вақтида, узлуксиз равишда уларнинг натижасини текшириш ва оқилона баҳо бериш, рағбатлантириш болаларда қатъийлик ва дадиллик фазилатини вужудга келтиради, мустақил интимини, ташаббус кўрсатиш сари чорлайди, катталарга нисбатан ихлоси ортади.

- Ихлос, ҳурмат, интилиш, тиришқоқлик обрўнинг узвий занжирлари ҳисобланади.

- Ота-оналарнинг ижтимоий муҳитда, жамоатчилик ўртасида ва оила даврасидаги самимийлиги ва ғамхўрлиги уларга катта обрў келтириши мумкин.

Улардаги самимийлик, ғамхўрлик фазилатлари фарзандлар рухий дунёсига катта таъсир этади, руҳланиш, тўлқинланиши, шижоат, эҳтиросни вужудга келтиради. Уларнинг ибратли ҳислатлари, шахсий фазилатлари, иродавий сифатлари, ўз-ўзини қўлга олиш каби жиҳатлари йигит ва қизлар қалбида ўчмас из қолдиради. Ота-онага нисбатан ишонч, интилиши мойиллик ҳамдардлик сифатлари шакллана боради. Оилада рухий муҳит, тотувлик мавжуд бўлиши учун ота-оналарда ҳақиқий маънодаги назокат ҳамда обрў мустаҳкам шаклланган бўлиши керак.

ОИЛА ВА НИКОҲ. Оила бўлиб яшаш барча махлуқотлар орасида фақат инсон зотигагина хосдир. Шу боис оила жамиятнинг биринчи ва бирламчи бўғини ҳисобланади. Шунга кўра ҳеч муболағасиз айтиш мумкинки, оила фуқаролик жамиятининг таянч нуқтаси, таянч тузилмасидир. Чунки бу муқаддас даргоҳда нафақат инсон дунёга келади, балки у маънан ва ахлоқан тарбия топади.

Бинобарин, оила эр-хотин, уларнинг бола-чақалари, энг яқин туғишганларидан иборат кишилар гуруҳи, яъни хонадон ҳисобланади. Айни чоғда оила одамларнинг табиий, иқтисодий, ҳуқуқий, маънавий муносабатларига асосланган ижтимоий бирлиги ҳамдир.

Демак, оила жамиятнинг табиий хужайрасидир, ижтимоий асосдир. Оила қанчалик мустаҳкам бўлса, жамият ҳам шунчалик мустаҳкам бўлади ва тез ривожланади. Зеро, жамият асоси – оила моддий ва ижтимоий жиҳатдан мустаҳкамланиб бориши ғоят муҳим аҳамиятга эга.

Ўзбекистон Шарқ мамлакатлари сирасига кирувчи давлатдир. Маълумки, Шарқда қадимдан оила муқаддас маскан саналган. Унга бундай эъзозли муносабат бугунги кунда ҳам ўзгаргани йўқ.

«Оила, - дейди мамлакатимиз раҳбари И.А.Каримов, - ҳаётнинг абадийлигини, авлодларнинг давомийлигини таъминлайдиган, муқаддас урф-одатларимизни сақлайдиган, шу билан бирга, келажак насллар қандай инсон бўлиб етишишига бевосита таъсир кўрсатадиган тарбия ўчоғи...». Шу фикрнинг ўзиёқ оилани эъзозлаш, унинг кадр-қимматини юксакка кўтариш бизнинг онгимизга мустаҳкам жо бўлганлигининг ёрқин далилидир.

Ўзбек оиласи серфандзандлик, болажонлик, оилапарварлик каби ижобий хусусиятлари билан ажралиб туради.

Ўзбек оиласининг ўзига хос этнографик хусусиятлари: кўп болалик, кўп табақалилик (бир неча авлод вакилларининг бирга яшашлари), авлодлар ўртасидаги боғлиқликнинг бошқа мамлакатлардагина нисбатан кучлилиги ва шу каби қатор хусусиятлари унинг психологик аҳамиятини янада орттириб юборади.

Ўзбекистон дунёда аҳолисининг сони анча тез кўпайиб бораётган мамлакатлар қаторига киради.

Оила эркак ва аёлнинг никоҳдан ўтиб, бирёстикқа бош қўйган кунидан бошланади. Унинг энг муҳим вазифаси наслни давом эттириш ҳамда ота-боболарнинг энг яхши анъана ва удумларини давом эттириш, турмушни мустаҳкамлашдан иборатдир.

Оиланинг муҳим ижтимоий **вазифалари** қуйидагилардан иборат:

Биринчидан, у жамиятнинг демократик ҳужайрасини ташкил этиб, одамлар шу муқаддас масканда туғилиб, ўсиб, жамият таркибини ташкил этади.

Иккинчидан, оила муҳим бўғин бўлиб, унда биз меҳнат жараёнида сарф қилган кучларимизни тиклаш имкониятига эга бўламиз.

Учинчидан, оила муҳим тарбия ўчоғи.

тўртинчидан, оила нодир руҳий муҳитдир.

Ва ниҳоят, **бешинчидан**, иқтисодий-хўжалик, репродуктив (насилни давом эттирилиши), тарбиявий (меҳнат, жисмоний, ақлий, ахлоқий, эстетик, руҳий, диний), назорат этиш, ҳимоя этиш, дам олишни ташкил этиш, ёш авлодни оила қуришга тайёрлаш, ёрдам бериш, мулоқот (коммуникатив), қари боболар-момолар ҳақида ғамхўрлик.

Оила аъзолари ўртасидаги муносабатлар ахлоқ-одоб ва ҳуқуқий қоидалар билан бирга тартибга солинади. Шунинг учун ҳам оила ҳуқуқи ҳуқуқнинг мустақил соҳаси бўлиб, никоҳ, қон-қариндошлик, болаларнинг насл-насабини белгилаш, ота-она қарамоғидан маҳрум бўлган болаларни жойлаштириш шаклларида келиб чиқадиган муносабатларни ҳуқуқий тартибга солади.

Агар оила ҳуқуқи тушунчасига мухтасар таъриф бериб айтадиган бўлсак, бу эр-хотинлар, қариндошлар, ота-оналар (фарзандликка олувчилар) ва болалар ўртасидаги шахсий номулкий ва улар билан боғлиқ мулкый муносабатларни тартибга солувчи ҳуқуқ тармоғи ҳисобланади. Шу таърифдан ҳам кўриниб турибдики, оила ҳуқуқи фуқаролик ҳуқуқи билан чамбарчас боғлиқ бўлиш билан бирга, фарқ қилувчи хусусиятларга ҳам эга. Яъни: биринчидан, оилавий муносабатлар фуқаролик ҳуқуқига хос бўлмаган юридик фактлар (никоҳ, қариндошлик, оналик, оталик, фарзандликка олиш ва ҳоказолар) асосида вужудга келади, иккинчидан, оилавий муносабатлар фуқаролик ҳуқуқидан фарқ қилиб, кўпроқ шахсий-ҳуқуқий моҳиятга эга бўлади, учинчидан, оилавий ҳуқуқ субъектларининг ҳуқуқ ва мажбуриятлари уларнинг ўзларигагина тегишли ҳуқуқ ва мажбуриятлар саналади.

Оила ҳуқуқининг асосий принциплари қуйидагилардан иборатдир:

- 1) оиланинг жамият ва давлат муҳоф азасида бўлиш ҳуқуқи принципи
- 2) барча фуқаролар, жинси, ирқи, миллати, тили, дини, ижтимоий келиб чиқиши, эътиқоди, шахси ва ижтимоий мавқэидан қатъи назар, қонун олдида тенглиги принципи
- 3) ҳамма оилавий муносабатларда аёл билан эркак тенг ҳуқуқлилиги принципи
- 4) оилавий муносабатларда иштирок этувчиларни маънавий ва моддий қўллаб-қувватлаш ҳамда уларнинг ўзаро бир-бирига ғамхўрлик қилиши

принципи

5) Давлат томонидан оналик, оталик ва болаликни муҳофаза этиш ва уларнинг манфаатларини ҳар тарафлама ҳимоя қилиш принципи

6) Ихтиёрӣ ва эркин никоҳ принципи

7) Фақат якка никоҳликни тан олиш ва уни мустаҳкамлаш учун ёрдам бериш принципи

8) Давлат тартиби асосида никоҳдан эркин ажралиш принципи

9) Болаларни мустақиллик ва миллий истиқлол мафқураси ғояси асосида тарбиялаш принципи.

Никоҳ фуқаролик ҳолати далолатномаларини ёзиш органида рўйхатдан ўтказилган вақтдан бошлаб никоҳ тузувчилар эр-хотин ҳисобланадилар ва шу пайтдан бошлаб улар ўртасида эр-хотинлик ҳуқуқ ва мажбуриятлари вужудга келади. Энди улар ўртасидаги муносабатлар ахлоқ-одоб қоидалари билангина эмас, балки қонунлар, ҳуқуқий қоидалар билан ҳам тартибга солинади. Бунда хотин-қизлар сиёсий масалаларда эркаклар билан тенг ҳуқуқга эга бўлганларидек, оилада ҳам барча шахсий ва мулкӣ масалаларда эркаклар билан тенг ҳуқуқлардан фойдаланадилар ва баб-баравар мажбуриятларга эга бўладилар. Бу қоида Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 46-моддасида мустаҳкамлаб қўйилган.

Амалдаги қонунлар турмушга чиққан аёлни муомала лаёқатида ҳеч қандай чекламайди, уни эрига бўйсиндириб, қарам қилиб ҳам қўймайди. Барча ҳуқуқий муносабатларда эр-хотин ҳуқуқнинг тенг субъекти ҳисобланиб, уларга баб-баравар ҳуқуқлар берилади ва тегишли мажбуриятлар ҳам юкланади. Ўзбекистонда эр ва хотин расмӣ жиҳатлардагина эмас, балки оилада ҳам тенг ҳуқуқга эгадир. Оила ҳуқуқига асосан эр-хотин умумӣ хўжалик ишларини биргаликда, ўзаро ҳамжиҳатлик асосида олиб борадилар. Улар бир-бирларига маънавий ёрдам бериб, кўмакдош бўлиб яшайдилар, ҳамма масалаларни бамаслаҳат ҳал қиладилар. Бироқ эр-хотиндан бирининг шахсий ҳуқуқини амалга оширишга мунтазам халақит бериш (масалан, эрнинг ёки хотиннинг машғулот тури, касб танлашига халал етказиш), шахсий ҳуқуқларни амалга оширишни суиистеъмол қилиш, оила манфаатларига қарши қаратилган хатти-ҳаракатлар никоҳдан ажралишга олиб келиши мумкин.

Фамилия танлаш ҳуқуқи эр-хотиннинг муҳим шахсий ҳуқуқларидан ҳисобланади.

Оила кодексининг 20-моддасига биноан, «Никоҳ тузиш вақтидан эр ва хотин ўз хоҳиши билан эри ёки хотиннинг фамилиясини умумӣ фамилия қилиб танлайди ёки уларнинг ҳар бири никоҳгача бўлган ўз фамилиясини сақлаб қолади.

Эр ва хотиндан бирининг фамилиясини ўзгартириши бошқасининг ҳам фамилиясини ўзгаришга олиб келмайди».

Кейинчалик фамилияни ўзгартиришга фақат умумӣ асосларда, қонунда белгиланган ҳолларда йўл қўйилади.

Эр ва хотиннинг оилавий муносабатларда тенг ҳуқуқлилиги ва баб-баравар мажбуриятларга эга эканлиги мулкӣ муносабатларда ҳам ўз ифодасини топган.

Эр-хотиннинг мулкӣ ҳуқуқ ва мажбуриятларига иқтисодий мазмундаги масалалар киради. Эр-хотиннинг биргаликдаги умумий мулкига нисбатан бўлган ҳуқуқ ва мажбуриятларлари, эр-хотиннинг ҳар бирини алоҳида хусусий мулкига бўлган ҳуқуқ ва мажбуриятлари, ўзаро моддий таъминотидаги алимент ҳуқуқ ва мажбуриятлари шулар жумласидандир.

Ўзбекистон Республикаси мустақил бўлиши, унинг бозор иқтисодиётига ўтиши, тадбиркорлик фаолиятига кенг ўрин берилиши бу масалада ҳам амалдаги оила қонунчилигида тегишли ўзгартиришлар киритилишини тақозо этди. Чунки қонун бугунги кун талабларига тўла жавоб бериши лозим.

Оила кодексининг 23-моддасига биноан: «Эр ва хотиннинг никоҳ давомида орттирган мол-мулклари, шунингдек, никоҳ қайд этилгунга қадар, бўлажак эр-хотиннинг умумий маблағлари ҳисобига олинган мол мулклари, агар қонун ёки никоҳ шартномасида бошқача ҳол кўрсатилмаган бўлса, уларнинг биргаликдаги умумий мулки ҳисобланади.

Оила кодексида эр-хотинларнинг мулкӣ ҳуқуқӣ муносабатларини тартибга солувчи нормаларда ҳам бир қатор ўзгаришлар содир бўлди.

Аввало, бу ўзгаришлар, янгиликлар мулкӣ муносабатларни тартибга солувчи принципларда ифода этилади.

Эр-хотиннинг қонуний тартибдаги мулки уларнинг қонун ҳужжатларида белгиланган императив нормалар билан тартибга солинадиган мулкидир.

Никоҳ шартномаси деб, никоҳланувчи шахсларнинг ёки эр ва хотиннинг никоҳда бўлган даврида ва (ёки) эр ва хотин никоҳдан ажратилган тақдирда уларнинг мулкӣ ҳуқуқ ва мажбуриятларини белгиловчи келишувга айтилади.

«Никоҳ шартномаси никоҳ давлат рўйхатига олингунга қадар ҳам, шунингдек, никоҳ даврида ҳам тузилиши мумкин.

Никоҳ давлат рўйхатига олингунга қадар тузилган никоҳ шартномаси никоҳ давлат рўйхатига олинган кундан бошлаб кучга киради» (Оила кодексининг 30-моддаси).

Агар никоҳ шартномаси никоҳ давлат рўйхатига олингунга қадар тузилган бўлса, бундай никоҳ шартномаси кечиктириб бажариладиган шартли битим ҳисобланади. У фақат никоҳ тузилгандан сўнг кучга киради.

Никоҳ шартномаси эр-хотинлар бир-бирларини моддий таъминлаш ёки бири иккинчисини моддий таъминлашини кўрсатиш ҳуқуқига эга. Шартномада белгиланган шартлар алимент мажбуриятининг умумий қоидаларига мос келмоғи керак. Хусусан, муомалага лаёқатсиз эр ёки хотиннинг ҳуқуқлари бузилмаслиги лозим. Аммо никоҳ шартномасида қонун бўйича алимент олиш ҳуқуқига эга бўлмаган эр ёки хотинга алимент белгиланиши мумкин. Биринчи навбатда, бу ўз хоҳишлари билан, оила манфаатини ўйлаб иши ёки ўқишини қолдирган эр-хотинларга таалуқли бўлади.

ОНА-ВАТАН - Ватанни севмоқ юксак фазилатдир. “Ватанни севмоқ иймондандир” дейилади ҳадиси шарифда. Ватанни севган, Ватан нима эканини юракдан ҳис этган, Ватанидан айру тушганида уни соғиниб қолган, унга ҳамиша талпинган ҳар бир виждонли одам юрт қайғуси б-н яшайди, унинг ярасига малҳам, дарида дармон бўлишга интилади. Она Ватанзимизнинг гўзаллигини бутун дунё эътироф этган. Юртимизни келиб кўрганлар бир овоздан “Ўзбекистон жаннатий ўлка экан”, дейдилар. Донишманд аждодларимиздан бири – араб, форс, ҳинд ва туркий тилларни билган Муҳаммад Фиёсиддин ибн ЖАлолиддин ибн Шарофиддин “Фиёс ул-луғот” асарида “Чор хон – жаннатнинг тўрт ариғи: Нил, Фурот, Дажла, Жайхун”, деб ёзади. Маълумки, Жайхун – Амударё Орол денгизида Сайхун – Сирдарё б-н туташарди. Демакки, жаннат ариғларидан сув ичган юртимиз ҳам, юртдошларимиз ҳам гўзал бўлиши табиийдир.

ОҚИБАТЛИЛИК – инсоний меҳрнинг, меҳрибонликнинг амалий натижаси кўриниши, ижобий маънавий-ахлоқий сифат, фазилат. О. – юксак маънавият кўриниши, энг яхши амаллардандир. О. одамлар ўртасидаги ўзаро инсоф, адолат, диёнат ва меҳр-шафқат каби маънавий қадриятларнинг кадрланиши б-н боғлиқ бўлган юксак инсонийликдир.

О.нинг маънавий мезонлари инсоний камолот, маънавий етуклик, ички олам гўзаллиги, тил ва дил бирлиги б-н белгиланади.

О. ота-боболаримиз авайлаб-асраб, авлодларга мерос қилиб қолдирган энг яхши анъаналаримиздан, миллий қадриятларимиздан ҳисобланади.

Бир-бирига меҳр-оқибат кўрсатиш энг яхши инсоний фазилатлардан саналади. Кимгадир баҳо бериш зарурати туғилганда бирига “оқибатли”, “оқибати яхши одам” сифатларини қўллаймиз. Аксинча, бу хислатдан маҳрум бўлган кимсага: ”Э, уни кўявер, оқибати йўқ”, дея қўл силтаймиз. Меҳрнинг, меҳрибонликнинг оқибати бўлмаса, у қуруқ гапдан иборат бўлиб қолади. О. киши атрофидаги инсонларга, жамиятга яхшилик қилади, қилган яхшилиги учун таъма қилмайди, қўлидан келган барча яхшиликларни одамларга бахш этади. Инсон ҳамиша яхшиликка, меҳр-муҳаббатга мухтож.

О. қадимдан ўзбек оилаларида яхши анъана сифатида авлодларга ўтиб келмоқда. Бу анъанага кўра, ота-она қариндош-уруғларни, беморларни кўриб келишга боришганда, ўзлари б-н бирга болаларни ҳам олиб боришади. Меҳмон бўлиб борилган хонадонда гап “бу – тоғанг, бу – амманг, бу – амакиваччанг” қабилдаги таништирудан бошланади, уларнинг фарзандлари б-н қўл бериб сураштиришади, исм-шарифларидан бир-бирларини хабардор қилишади. Шу йўсинда фарзандлар ёшлигидан о. шаклланади, қавм-қариндош, яқин кишилар б-н боғланиш, дўстлар орттириш бошланади.

Оқибатсизлик кўринишлари: афсуски, ҳозирги айрим ёшларимиз аксари ҳолларда уруғ-аймоқларини тўй-маъракалардагина кўриб билишади. Баъзан зарурат туғилгандагина борди-келди қилишади. “Иш кўп, қўл тегмаяпти” баҳонаси б-н қариндош-уруғ, ҳатто ота-онасини бир неча ойлаб ҳолидан хабар олмайдиғанлар орамизда йўқ эмас. Энг яқин кишиси ёки дўсти

касалхонада ётганини “эшитмай” тузалиб чиққанидан кейингина кўча-кўйда хол сўровчи “меҳрибонлар” ҳам учрайди. Халқимизда: “ошна-оғайнигарчилик бошинг ёстиққа текканда билинади”, деб бежиз айтилмаган.

Меҳр-оқибат яшаш жойининг узоқ-яқинлиги, ишнинг кўп-озлигига карамайди. Фарзанд ота-онаси ҳузурига ҳар куни бориб, очиқ чехра ва ширин муомала б-н ҳол-аҳволларини сўраши уларнинг қалбига қувонч, кўзларига нур, жисмига қувват бағишлайди. Фарзанд ҳам ота-она дуоси-олқишини олиб, кўнгли мунаввар бўлади. О. инсонлар бир-бирларининг тўймаъракаларида бош-қош бўлиш, дўстлари, таниш-билишларини тез-тез йўқлаб туриш, айниқса, бошига мушкул иш, мусибат тушганларнинг ҳожатини чиқариш, қийналганларга мадад, камбағалларга ва муҳтожларга ёрдам, хайр-эҳсон, меҳр-мурувват кўрсатиш, беморни кечиктирмай кўргани бориш ва шу каби ижобий, инсоний олижаноб муносабатлар б-н ифодаланади.

Инсонни кадрлаш меҳр-оқибатдан бошланади, - дейишади катта ҳаёт тажрибасига эга бўлган кексалар панд-насихат қилиб. – Бунинг учун бир-бирлариникига борди-келдини канда қилманглар. Биродарларингни йўқлаб борганларингда, албатта, фарзандларингни ҳам олиб боринглар. Ана шунда уларнинг қалбига меҳр уруғи ташланиб, улғайганда одамларга кадрдон бўлади. Меҳр – кўзда, деб бежиз айтмайди халқимиз.

О. каби эзгу урф-одатлар халқлар ўртасидаги дўстликни мустаҳкамлашда ҳам кўл келади, ҳам миллатнинг инсонийлик шон-шарафини улуғлайди.

Оқибатсизлик натижаси эса, инсонлар, миллатлар ўртасида низолар, қон тўкишлар, бир-бирига жабр-зулм қилиш каби қонунга зид хатти-харакатлар содир қилинишига олиб келади. Ёмон ниятли, ғаразли мақсад б-н яшайдиган, кўнгли нопок, маънавий тубан, лоқайд кишидан о. кутиш бефойда. Ислом дини фақат ўзининг шахсий манфаатини кўзлаб. Ўзгаларга нисбатан лоқайд ёки ўзгалар манфаатини менсимайдиган кишиларни қаттиқ қоралайди. Яъни, Қуръони Каримдаги “Нисо” сурасининг 36-оятини мазмунида шундай дейилади: “...Ота-оналарингга яхшилик қилинглари, шунингдек, қариндошлар, етимлар, мискин-бечоралар, қариндош-қўшни, оддий қўшни, ҳамроҳ мусофир, қул ва чўриларга ҳам яхшилигингизни дариг тутманг. Оллоҳ таъолло фақат ўзини билувчи, қибру ҳаволи кишиларни ёмон кўради.”

МАЪНАВИЙ-АХЛОҚИЙ ТАРБИЯ. М.а.т. – юксак маънавий-ахлоқий фазилатларни шакллантиришга йўналтирилган тарбия жараёни. Маънавият — тарбиянинг энг таъсирчан қуроли ва айни пайтда унинг натижаси. Ахлоқ — маънавиятнинг ўзаги. Ахлоқ — бу аввало, инсоф ва адолат туйғуси, имон, ҳалоллик дегани. Қадимги аждодларимиз қомил инсон тарбияси ҳақида бутун бир ахлоқий талаблар мажмуасини, замонавий тилда айтсак, шарқона ахлоқ кодексини ишлаб чиққанлар. М.а.т.да ахлоқ б-н маънавият мезонларига асосланиб, инсонда маънавият ҳамда ахлоқни шакллантириш ва

ривожлантириш, такомиллаштириш учун таъсирни кучайтиришга эътибор қилинади.

М.а.т. фаолиятининг мақсади муайян ижтимоий тузум ғоялари ва миллий ахлоқий мезонларга асосланиб махсус ташкил этилган таъсир жараёнида шаклланаётган кишининг қандай бўлиши ҳақидаги тасаввурларни ҳаётга тадбиқ этишдир. М.а.т. унинг йўналишини белгилайди.

Мустақилликнинг қўлга киритилиши ёшларни ва умуман аҳолини маънавий-ахлоқий жиҳатдан тарбиялашга бўлган эҳтиёжни кучайтирди. Ёшлар онгида юксак маънавий-ахлоқий кадриятларни шакллантириш, бир томондан, уларнинг камол топишига хизмат қилса, иккинчи томондан, мамлакатдаги маънавий-руҳий иқлимни соғломлаштириш ва аҳолининг жипслигини таъминлашга кўмаклашади. Мамлакатимизда м.а.т.ни кучайтириш жамиятимизда олиб борилаётган маънавий-маърифий ислохотлар мазмунида асосий мақсадлар қаторида белгиланган.

М.а.т.нинг муҳим вазифаларидан бири сўз б-н иш бирлигини таъминлашдир. Бунга эришиш учун эса, шахсдан, бошқа фазилатлар б-н бирга, иродаси бақувват ва иймони бутун бўлиши, ўз нафсини тийиши, хушомадгўйлик ва алдовларга қарши тура олиши, турли аксилмаънавий иллатлардан ўзини сақлаши, эл-юрт олдида ўз номига доғ туширмаслиги талаб қилинади.

Собиқ шўролар тузуми даврида м.а.т. ортиқча сиёсийлаштирилиб ва мафкуравийлаштирилиб юборилган эди. Бундан ташқари, маънавият, ахлоқ меъёрлари ҳаётда бошқача, дарсликлар ва дастурларда бошқача эди. Шўролар тузуми ахлоқий тарбияни коммунистик тарбиянинг таркибий қисми деб эълон қилган эди. М.а.т.нинг асосий вазифаларидан бири сифатида эса, коммунистик ахлоқий идеалларни шакллантириш ҳисобланар эди. Бу вазифанинг мавҳумлиги шунда ифодаланадики, “идеал” тушунчаси анча ноаниқ бўлиб, у кўпчилик учун тушунарли эмас. Бизнинг миллий тарбиямизда эса, м.а.т.нинг асосий вазифаси идеалларни шакллантириш эмас, миллий маънавий-ахлоқий кадриятларни ёшлар онгига сингдиришдан иборат. Бундай ёндашув «идеал» тушунчасини тўла инкор этиш лозимлигини англамайди.

М.а.т.да, шу б-н бирга, ўзини ўзи тарбиялашда ҳам ёшларнинг фазилатларини ривожлантириш ва кундалик одатларни ижобий томонга ўзгартиришга ундайдиган эҳтиёжлар асосий мазмун касб этади. Бу эҳтиёжлар ҳақида сўз борганда, миллий истиқлол мафкураси, миллий, маънавий-ахлоқий, инсонпарвар кадриятларга асосланган дунёқараш алоҳида аҳамиятга эга.

Ахлоқнинг моҳияти одамлар ўртасидаги муносабатларни ва хулқ-атворни тартибга солиб туриш бўлса, ахлоқий тарбиянинг моҳияти эса, жамиятда таркиб топган ахлоқий меъёрлар, тамойиллар ва кадриятларни алоҳида индивидлар онгига сингдириш ва уларга амал қила билишни таъминлашдан иборат. Бунга м.а.т. ёрдамида эришилади.

М.а.т.нинг муҳимлиги яна шунда кўринадики, собиқ тоталитар тузум даврида олиб борилган халқларни ёппасига манқуртлаштириш сиёсати изсиз қолмади. Ўзбек халқи ҳам ўзининг бой тарихи, юксак маданияти ва маънавиятидан маълум даражада узоқлашди. Ана шу юксак маданият ва маънавиятни тиклаш, ёшлар онгига сингдириш кенг қамровли ва самарадор м.а.т.ни тақозо этади.

Мамлакатимизда демократик жамият қурилаётган экан, бу жараён м.а.т.ни кучайтиришни тақозо этади. Чунки демократик жамиятда маънавияти ва ахлоқи юксак одамлар яшамоғи жоиз. Маънавиятсиз ва ахлоқсиз одамлар демократияга путур етказди.

Ёшларни м.а.т.лашда ҳозирги замондаги глобаллашувнинг хусусиятларини ҳисобга олиш зарур. Чунки, глобаллашув борган сари тезлашар экан, унинг хусусиятларини ўрганилмаса, вужудга келтираётган ва келтириши мумкин бўлган оқибатларини ҳисобга олинмаса, у иқтисодиётга ҳам, ижтимоий соҳа ва айниқса, ёшларнинг м.а.т.сига салбий таъсир ўтказиши мумкин.

ТАРБИЯ — авлодлараро ижтимоий-тарихий ҳаётий тажрибани кузатишга хизмат қиладиган таъминловчи ижтимоий функция;

2) ижтимоий институтлар (оила, тарбия ва таълим муассасалари, маданият муассасалари, ижтимоийсиёсий ва бошқа ташкилотлар ва сиёсий партиялар, диний муассасалар, давлат тузилмалари, оммавий ахборот воситалари — радио, телевидение, матбуот ва б.) таъсири остида инсон субъектив — шахсий ва маънавий дунёсини шакллантириш, қарор топтириш, бойитиш ва такомиллаштиришнинг аниқ мақсадли йўналтирилган, тизимлаштирилган ва онгли жараёни. Т. инсонга индивидуал ва ижтимоий, онгли ва онгсиз таъсирларнинг йиғиндисини мужассамлаштиради, яқка кишига, маълум бир жамоага, халққа ёки миллатга қаратилган бўлади. Т. аждодларимиз тўплаган яхши фазилатлар, хислатлар, қадриятлар, шунингдек, улар тўплаган тарихий ижтимоий тажриба, барча билимлар ва илмларни билиш манбаи Т. — тарбия берувчининг профессионал маҳоратини ифодалайди. Шу боисдан, Т.ни маҳорат, баъзан санъат, деб талқин қиладилар. Инсонни мустақил шахс бўлиб камол топишида ҳал қилувчи омил, жамият амалга оширган тарбиявий ишларнинг натижаси, деб ҳам ҳисобланади. Т. маълум бир мақсадга қаратилган, аниқ дастур, режа асосида амалга ошириладиган онгли амалий фаолият ҳамдир. Худди шундай онгли тарбиявий таъсир инсон фаолиятини маълум бир ижтимоий гуруҳ, табақа, шахс ёки миллат манфаати томон йўналтиради. Инсон шахси ҳамма вақт ҳам фақат онгли, режали тарбиявий таъсирнинг маҳсули эмас. Инсон шахсини камолотида ҳеч қандай дастурсиз, режасиз, стихияли тарзда амалга ошириладиган таъсирнинг (дўсту-биродарлар, ҳамкасблар, қариндош уруғлар суҳбати, бозор ёки чойхонадаги гурунг, ёхуд аждодларимиздан мерос бўлиб қолган архитектура ёдгорликлари, табиат манзараларининг кўрсатган таъсири ва б.) аҳамияти ҳам катта бўлади. Бундай таъсир эркин, стихияли,

регламентсиз содир бўлади. Фан ва техника тараққиёти ютуқлари турмуш тарзимизнинг барча жабҳаларига тезкорлик б-н кириб бораётгани натижасида ахборотлар оқими узлуксиз ортиб бормоқда. Бундай ахборотлар таъсирида Т.вий таъсирдан баъзан ижтимоийтабiiй муҳитнинг стихияли таъсири устунлик қилмоқда.

Ишонтириш, шахсий намуна, мажбурлаш Т. усуллари бўлиб ҳисобланади. Тарбиянинг оммавий, гуруҳий ва шахсий шакллари мавжуд. Т. жараёнининг тузилишига кўра турмуш тарзини, тарбияни ва ўз-ўзини тарбиялашни ўз таркибига олади. Т.нинг умумқабул қилинган турлари ва йўналишлари алоҳида ажратилади. Т. жараёни кечадиган соҳа, яъни, оила, мактаб, ОТМ, ҳарбий ва б. йўналиш — Т.нинг моҳият томони, қаерда юз беришидан ва қандай кучлар ҳамда воситалар б-н унга эришилишидан қатъи

ОИЛА ВА ОИЛАВИЙ МУНОСАБАТЛАР. Ҳар қандай нарса ва ходисани аниқлашдан олдин унинг моҳиятини англаувчи тушунчаларни ёки у ҳақида маълумот берувчи таърифларни чуқур таҳлил ва тадқиқ этиш, қўйилаётган муаммони илмий амалий ечимини топишда энг қулай восита ҳисобланади. Шу маънода, мазкур рисоламизнинг асосий мазмунини ташкил этадиган “оила”, ва “оилавий муносабатлар”нинг мазмун-моҳияти, келиб чиқиши ва мазкур тушунчаларни ижтимоий-ахлоқий ва фалсафий тадқиқот объекти сифатида олиб ўрганган турли даврлардаги олим ва файласуфларнинг қарашларини объектив ва изчил равишда таҳлил этишгина бизни кўзланган мақсадга етишимизга имкон яратади. Қолаверса, ушбу тушунчаларнинг генезиси ва фалсафий талқинини таҳлил этар эканмиз, биринчи навбатда ушбу тушунчалар ўз хусусиятига нима маънони англатадию, амал қилиш доирасига кўра қандай маъноларни камраб олади? деган саволларга жавоб бериш ва ушбулар атрофидаги илмий мунозараларни кўриб чиқиш мақсадга мувофиқ деб ўйлаймиз.

“Оила”, ва “оилавий муносабатлар” тушунчалари ижтимоий ходиса сифатида олимлар томонидан яхлит ахлоқий-фалсафий тадқиқот объекти сифатида ўрганилишидан олдин қадимги ёзма манбалар ва турли динларда мазкур масалага оид муносабатлар билдирилган. Муносабат доирасида эса уламолар томонидан муайян қарашлар тизими шакллантирилган. Масалага чуқурроқ ёндашадиган бўлсак, “оила” тушунчаси кўплаб манбашунос олимларнинг фикрича, Зардуштийликнинг муқаддас китоби “Авесто”да илк бор “нмана” шаклида учрайди.¹ “Нмана” ўз моҳият эътиборига кўра, бугунги кундаги оила тушунчасига мувофиқ келади, дейиш мумкин. Бу ҳақда Авестошунос олимлар томонидан кўплаб асарлар таълиф этилиб, унга бир қанча шарҳлар битилган.² Шу нуқтаи назардан қараганда, “Авесто”даги “нмана” тушунчаси бошқа маънода эмас, балки бугунги кундаги “оила” тушунчасини англаган ҳолда келганлигини англаш қийин эмас.

¹ Қаранг: Авесто. Т. 2000 йил. Асқар Маҳкам таржимаси.

² Бу ҳақда қаранг: Т.Махмудов “Авесто ҳақида”- Т.: 2000 йил, 19 бет

Маънавий етук, жисмоний соғлом авлодни тарбиялашда оиланинг ўрни муҳим ва бетакрордир. Инсон саломатлиги ва маънавий камолотининг биринчи пойдевори оилада кўйилади. Бу борада ўзбек халқининг оилада фарзанд тарбиялашдаги тажрибаси диққатга сазовордир. Бу тажрибада миллий тарбия анъаналари, инсон маънавиятини шакллантириш билан боғлиқ бўлган умуминсоний, диний қадриятлар ҳам ўз ифодасини топган. Оилани мустаҳкамлаш, унинг маънавий-ахлоқий тарбия борасидаги аҳамиятини кучайтириш масаласи давлат сиёсатида тобора катта ўрин олмоқда. Ўзбекистон Президенти И.А.Каримов “Фидокор” газетаси муҳбири саволларига берган жавобларида бу масала ҳақида куйидаги фикрларни айтди: “... Оила ва мафкура масалалари бир-бири билан чамбарчас боғлиқдир. Оиланинг жамиятдаги ўрни, тарбиявий-ахлоқий аҳамияти, кадр-қимматини англаб етмасдан, оилага миллат манфаати нуқтаи назаридан ёндошмасдан туриб, халқчил мафкура ярата олмаймиз”³.

Президентимизнинг бу сўзларида жуда чуқур маъно бор. Миллий ғоя-миллатнинг тарихий тажрибасини умумлаштириб, жаҳон халқлари эришган ижобий ютуқлар билан бойитиб, ҳозирги кун муаммоларини чуқур, ижодий таҳлил этиб, истиқлол ва истиқбол сари бориш йўлларини назарий таҳлил этиш натижасидир. Миллий ғоя тараққиёт муаммоларини назарий умумлаштириб, инсонлар фаолиятига мақсад ва йўналиш берувчи умумий хулосалардир. Миллий ғоя халқнинг онги ва эътиқодига мафкура орқали сингдирилади. Демак, мафкура одамлар онгига таъсир этиб, уларнинг фаолиятини муайян мақсадлар билан боғлашнинг конкрет шароитлар ва имкониятлар орқали тақозоланган воситасидир.

Миллий ғоя ва миллий мафкура ёшларнинг онгига сингиб, фаолиятига мақсад ва йўналиш берувчи маънавий омилга айланишида ҳам оилада ота-она берган тарбиянинг ўрни муҳим ва бетакрордир. Ҳар бир ота-она фарзандларини тарбиялашда кўзлаган мақсадлари ҳам ўзига хос кичик мафкура, бошқача қилиб айтсак, жамият мафкурасининг таркибий қисмидир.

Оила ва оилавий муносабатлар маданияти муаммосини илмий тадқиқ қилишни унинг табиий, ижтимоий, иқтисодий, маънавий илдизларини ўрганишдан бошламоқ керак. Оиланинг ривожланиши жамиятнинг моддий ишлаб чиқариши ижтимоий, маънавий ҳаёти билан боғлиқдир. Агар ишлабчиқариш айрибошлаш ва истеъмол тараққиётининг муайян босқичларини олиб қарасак улар оилавий муносабатлар, уларнинг конкрет шакллари юзага келиши ва ривожланишига бевосита таъсир этганини кўрамиз. Оилавий муносабатлар жамиятдаги ижтимоий муносабатларнинг таркибий қисми, жамият тараққиётининг муҳим омили сифатида юзага келгани маълум, умуман жамият ҳаёти ва тараққиётини, инсон маънавий камолотини оилавий муносабатларсиз тасаввур этиб бўлмайди. Шу сабабли ҳам оила билан жамият тараққиёти боғлиқлигининг ижтимоий, тарихий,

³ Каримов И.А. Донишманд халқимизнинг мустаҳкам иродасига ишонаман. “Фидокор” газетаси, 2000 йил, 8 июн.

биологик асосларини бирга олиб ўрганиш ижтимоий фалсафанинг муҳим муаммоларидан биридир.

Оила жамиятдаги ижтимоий, иқтисодий муносабатларнинг, улар янада ривожланишининг, инсон жисмоний, маънавий камол топишининг муҳим шартига айланади. Ота-она фарзанд кўриб, боқиб, катта қилиш билан чекланмайди, балки уларга маълум анъаналар, қадриятлар, ахлоқий, ҳуқуқий мезонлар асосида таълим, тарбия беради, жамоа таркибида меҳнат қилиб яшашга ўргатади. Шу маънода оиладаги таълим, тарбия жамият ҳаёти муштараклашиши ва ривожланишининг асосий соҳасига айланади. Оиладаги таълим-тарбиянинг шакли ва мазмунини ота-онанинг ўзи эмас, балки бутун жамият жамоа белгилайди. Шу сабабли жамиятда оила шаклланишини унинг вазифалари белгиланишини ҳам жамоатчилик таъсирисиз, ижтимоий муносабатларсиз тушуниб бўлмайди. Ўзбекларнинг “бир болага етти кўни-кўшни ота-она” деган мақомида ҳам худди шу маъно бор.

Оиладаги тарбиянинг мақсади, шакллари, усуллари жамиятдаги эҳтиёжлар, имкониятлар асосида доим такомиллашиб туради. Шу сабабли оиладаги тарбиянинг мақсади ва мазмуни ҳам жамият ривожланиши билан тобора такомиллашиб, каттароқ аҳамият ва мазмун касб этиб боради. Шу маънода жамият ривожлангани сари оиланинг ижтимоий тараққиётдаги ўрни ва аҳамияти ортиб бораверади.

Оиланинг шаклланиши, ривожланишига асос бўлган ахлоқий, ҳуқуқий, ижтимоий омиллар қуйидагилардир:

1. Оила икки жинсга мансуб бўлган ёшларнинг балоғатга етиб бирлашуви, табиий эҳтиёж, муайян анъаналар. Ахлоқий қадриятлар, ҳуқуқий мезонларга таяниб бирга турмуш куришидир.

2. Оила инсонларга хос бўлган ахлоқий қадриятлар – ўзаро ҳурмат, ишонч, муҳаббат, ҳамкорлик, ҳамдардлик туйғуларининг кундалик турмушда намоён бўлишидир. Йигит ва қиз икки жинсга мансуб бўлгани учунгина эмас, балки бир-бирини севгани, бир умр бирга бўлиб, ахил яшашга, фарзандлар кўришга, кўша қаришга, ҳаётнинг барча оғир енгилликларини енгиб ўтишга ишонгани учун ҳам оила қуради. Оилавий муносабатларда табиий эҳтиёждан кўра ижтимоий, маънавий омиллар устувор аҳамият касб этади.

3. Оилада болалар тарбияси катта ижтимоий аҳамиятга эга. Болалар ақлли, одобли, меҳнатсевар, ҳалол, иймонли, инсофли бўлишидан ота-онагина эмас, балки биринчи навбатда бутун жамият манфаатдордир. Чунки жамият тараққиётини, инсониятнинг ёрқин истиқболини маънавий етук, жисмоний соғлом ёшларгина таъминлай олади.

4. Оилада кишиларнинг қондошлик, қариндош-уруғчиликка асосланган муносабатлари шаклланади. Бу ҳам инсоният учун ниҳоятда муҳимдир. Қариндош-уруғчилик билан боғлиқ муносабатлар ҳам жамият ҳаёти ва тараққиётида катта ўрин тутаяди. Қариндош уруғларнинг бурч ва масъулиятга асосланган бирлиги, ҳамкорлиги, ҳамжиҳатлиги, ҳамдардлиги ижтимоий муносабатларни барқарорлаштиришнинг шартларидан бири ҳисобланади.

СОҒЛОМ АВЛОД ТАРБИЯСИ. Миллий ғоянинг соғлом ва маънавий баркамол авлодни тарбиялаш ҳамда оилавий тарбия билан боғлиқ масалаларни таҳлил этишда Президентимизнинг “Соғлом авлод тарбияси — барчамизнинг муқаддас инсоний бурчимиздир” асари муҳим аҳамият касб этади.

Юртбошимизнинг «Соғлом авлодни тарбиялаш барчанинг, бутун жамиятнинг, шу юртда яшайдиган ҳар бир инсоннинг асосий иши, инсоний бурчидир» деган даъваткор сўзлари бундан беш йил муқаддам айтилган бўлса-да, улар давлатимиз ва жамиятимиз тараққиётининг бугунги босқичида, яъни мамлакат ҳаётининг барча соҳаларини модернизация ва ислоҳ этиш, юртимиз ижтимоий-иқтисодий ва маънавий ривожда янгилашиш даврига қадам қўйилган, кишилар дунёқараши, тушунча ва тасаввурларида жиддий ўзгаришлар рўй берган, таълим-тарбия тизими соҳасида туб ислоҳотлар амалга оширилаётган паллада беқиёс аҳамият касб этади. Масаланинг ана шу жиҳати хусусида тўхталиб, Президентимиз бундай деб ёзади: “XXI асрда қайси давлат қудратли, қайси халқ кучли бўлади? Бу саволга, аҳолиси интеллектуал нуқтаи назардан баркамол, ёшлари билимли, ор-номусли, ватанпарвар бўлиб униб-ўсаётган давлат, деб жавоб қайтариш мумкин.

Бизнинг барча саъй-ҳаракатларимиз комил инсонни тарбиялашга йўналтирилган. Янги асрда дунё тараққиётини, инсониятнинг қай йўлдан боришини комил инсонлар белгилашига шубҳа йўқ. Чунки XXI аср — интеллектуал авлод асри бўлади”⁴. Бу ўринда давлатимиз раҳбари тараққиётнинг бугунги босқичинигина эмас, аввало, мамлакатнинг узок истиқболдаги ривож, стратегик мақсад ҳамда вазифаларнинг амалга ошишини белгилайдиган муҳим омиллардан бирини назарда тутди.

Истиқлолнинг дастлабки йилларидан бошлаб мамлакат мустақиллигини мустаҳкамлаш, унинг иқтисодий, ижтимоий ҳамда ҳуқуқий асосларини яратиш билан бирга, маънавий-маърифий ва таълим-тарбия соҳасини ислоҳ этиш, ёшларимизни ҳам маънан, ҳам жисмонан етук, бозор иқтисодиёти шароитида бемалол рақобатлаша оладиган, замонавий билимларни пухта эгаллаган юксак ақл-заковат соҳиби этиб, вояга етказиш давлатимиз раҳбарининг доимий эътиборида бўлиб келди. Шу йиллар мобайнида юртимизда дунё жамоатчилиги томонидан эътироф этилган таълим-тарбия тизимининг янги уч босқичли модели яратилиб, амалиётга татбиқ қилинди, жаҳон андозаларига тўлиқ жавоб берадиган ва замонавий компьютер технологиялари билан жиҳозланган 845 дан зиёд академик лицей ва коллежлар, қўплаб замонавий спорт иншоотлари, она ва бола саломатлигини муҳофаза этадиган тиббий мажмуалар барпо этилди.

Ҳозирги вақтда мамлакатимизда ўрта таълим соҳасидаги муаммоларни ҳал этиш, аввало, мактабларни таъмирлаш, уларни замонавий асбоб-ускуна,

⁴ Қаримов И. А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт — пировард мақсадимиз. 8-жилд. — Т.: «Ўзбекистон», 2000. — 437-438-бетлар.

компьютер техникаси билан жиҳозлаш ҳамда кўплаб янги ўқув масканларини куришга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Бугун давлат харажатларининг каттагина қисми шу соҳага йўналтириляётгани ҳам, унинг салмоғи йилдан-йилга ортиб бораётгани ҳам мамлакатимизда таълим-тарбия тизими ривожига, баркамол авлод тарбиясига устувор масала сифатида қараб келинаётганидан далолатдир.

Давлатимиз раҳбарининг 2005 йил 8 ноябрида Оқсаройда Ўзбекистон Болалар спортини ривожлантириш жамғармаси кенгашининг навбатдаги йиғилишида сўзлаган нутқида юртимизда амалга ошириляётган барча саъй-ҳаракатлар буюк мақсад-муддаоларимиз, қураётган жамиятимизга муносиб, ҳам жисмонан, ҳам маънан соғлом, ҳеч кимдан кам бўлмаган авлодни тарбиялашга қаратилгани яна бир бор алоҳида таъкидланди.

Дарҳақиқат, Шарқда оила азалдан муқаддас ҳисобланган. Масалан, энг кўхна ва мўътабар қўлэзмамиз — “Авесто”да оиланинг иқтисодий, ижтимоий, маънавий ҳаёти, ҳатто физиологиясига, яъни оила аъзоларининг, айниқса, фарзандларнинг саломатлигига, наслнинг пок-ликлиги ва софлигига жиддий эътибор берилади, қариндош-уруғ ўртасидаги никоҳлар қаттиқ қораланади. Бу ҳол бошқа муқаддас китобларимиз, чунончи, Қуръони каримда, шунингдек, буюк мутафаккир аждодларимиз Абу Наср Форобий, Абу Райҳон Беруний, Абу Али ибн Сино, Алишер Навоий, Абдурауф Фитрат асарларида ҳам алоҳида қайд этилади. Бироқ, эътиборли жиҳати шундаки, бугунги кунда ҳам мазкур масаланинг долзарблиги заррача камаймаган. Чунончи, давлатимиз раҳбари мамлакатимизнинг кўпгина минтақалари, айниқса, қишлоқ жойларда қариндош-уруғлар ўртасида никоҳлар кенг тарқалгани оқибатида касалманд, ногирон болалар туғиляётгани ҳақида тўхталиб, бу борадаги лоқайдлик ва эътиборсизликка шундай баҳо беради: “Аmmo, афсуски, боланинг соғ-омон дунёга келиши, соғлом униб-ўсиши учун зарур шарт-шароитларни яратиб бериш, ташкил қилиш кераклигини ҳамма тўлиқ тушуниб етмайди. Бу борада ота-боболаримиздан, доно момоларимиз, бувиларимиздан, ҳаётимизда мавжуд бўлган анъаналар ва бой тажрибалардан, тиббиётимизнинг патронаж — кузатув хизмати каби имкониятларидан нега етарлича фойдаланмаймиз?”⁵.

Президентимиз маърузасида Соғлом авлод дастуридан кўзланган мақсад, унинг ҳаракат доираси ва асосий йўналишлари аниқ белгиланиши, у айнан соғлом авлод тарбиясига оид, яъни ёшларимизга оила куриш нақадар муҳим ва масъулиятли бурч эканини англатадиган, ҳомиладор аёлни парваришлаш, эъзозлаш, унга тиббий хизмат кўрсатиш, моддий таъминотини ташкил этиш нақадар катта аҳамиятга эга эканини халқимиз онгига сингдирадиган дастур бўлиши зарурлиги таъкидланади. Бу мақсадга эришиш учун, биринчидан, инсонларнинг, ота-онанинг тафаккурини ўзгартириш, иккинчидан, моддий асосни яхшилаш, яъни аҳоли моддий фаровонлигини ошириш, тиббиёт

⁵ Қаримов И. А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт — пировард мақсадимиз. 8-жилд. — Т.: «Ўзбекистон», 2000. — 433-бет.

муассасаларини замонавий асбоб-ускуналар билан таъминлаш, қишлоқ инфратузилмасини такомиллаштириш даркор.

2.3.5. «Оила педагогикаси» фани бўйича

1. Иномова М. Оилада болаларни маънавий-ахлоқий тарбиялашда миллий қадриятлар – Т.: Фан, 1995.

2. Иномова М. Фарзанд ниҳол, ота-она – боғбон. – Т.: Ўқитувчи, 1993.

3. Иноятов М. Оила, ижод, тарбия ва маънавият. – Т.: Шарқ, 2000.

4. Мусурмонова О. Оила маънавияти миллий ғурур. – Т.: Ўқитувчи, 1999.

5. Абдурауф Фитрат Оила ёки уни бошқариш тартиблари – Т.: Маънавият, 1998.

6.БМИ мавзулари банки

7.Курс ишлари мавзулари банки

8.Назорат саволлари тўплами

9.Тестлар тўплами

10.«Оила педагогикаси» фанидан ўқув-услубий мажмуа